ئاوێتەبوونی زمانی کوردی و زمانی سریانی

لە شاری کۆیە

(شیعر بە نموونە)

د. هاوژین صلیوە م. شادان شکر

* ناوی کتێب: ئاوێتەبوونی زمانی کوردی و زمانی سریانی لە شاری کۆیە(شیعر بە نموونە)

* نووسینی: د. هاوژین صلیوە– م. شادان شکر

*وێنەی سەربەرگ: کەمال ئیسماعیل

*دیزاینی ناوەوە: هاوژین

* ساڵی چاپ: ٢٠١٨

*چاپی: یەکەم

* لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان ژمارەی سپاردنی (١٤٥٩)ساڵی (٢٠١٨) پێدراوە.

ناوەرۆك:

پێشەكی...٥

بەشی یەكەم: ((ئاوێتەبوونی زمان))

١–چەمك و پێناسەی ئاوێتەبوونی زمان....................٨

٢–سەرەتایەكی مێژوویی بۆ ئەو كارانەی كە لە بارەی

ئاوێتەبوونی زمان كراون........................ ....١٣

٣–تـــیـــۆرەكـــانی ئاوێتەبوونی زمان.....................١٧

٤–جۆرەكانی كۆد گۆڕین لە ڕستەدا........................٢٢

٥– جۆرەكانی ئاوێتەبوونی زمان.........................٢٣

أ. ئاوێتەبوونی خۆنەكرد...........................٢٤

ب . ئاوێتەبوونی خۆكرد............................٢٦

بەشی دووەم: ((ئاوێتەبوونی دوو زمان و ئەركەكانی ئاوێتە بوون))

١–بۆچوونی بار و بۆچوونی میتافۆرەكی سەبارەت بە ئاوێتەبوونی زمان..٢٩

٢–ئاوێتەبوونی دوو زمان لە نێوان بە هێزی و بێهێزیدا....٣٢

٣–ئاوێتەبوونی زمان تەنیا دوو زمان دەگرێتەوە،

یان تاك زمانیش دەگرێتەوە؟..................................٣٣

٤–ئەركەكانی ئاوێتەبوونی زمان

١. ئەركی ئاڕاستەكردن:......................................٤١

٢. ئەركی خۆدەرخستن:......................................٤٢

٣. ئەركی ئاماژەكردن:.......................................٤٢

٤. ئەرکی پسپۆڕی:...٤٣
٥. ئەرکی کۆمەڵایەتی:..٤٣
٦. ئەرکی مێتازمانی:..٤٤
٧. ئەرکی جوانکاری:..٤٥
بەشی سێیەم:((هۆکاری ئاوێتەبوون و خستنە ڕووی نموونەکان))
١-تایبەتییەکانی ئاوێتەبوونی زمان......................٤٦
٢-هۆیەکانی ئاوێتەبوونی زمان بەگشتی و زمانی کوردی و زمانی سریانی بەتایبەتی...٤٨
٣-ئاوێتەبوونی زمانی کوردی و زمانی سریانی لە شاری کۆیە٥٠
٤- نموونەی شیعری فۆلکلۆر..................................٥١
٥- نموونەی شیعری شاعیرانی کۆیە...........................٦١
ئەنجام...٧٠
سەرچاوەکان...٧٢
ملخص البحث...٧٩
Abstract...٨٠

پێشەکی

ناونیشان و بواری توێژینەوەکە:

ناونیشانی توێژینەوەکە (ئاوێتەبوونی زمانی کوردی و زمانی سریانی لە شاری کۆیە ـ شیعر بە نموونە)یە، ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت، توێژینەوەکە تەرخانکراوە بۆ خستنەڕووی دیاردەی ئاوێتەبوونی زمانی کوردی و زمانی سریانی لە شاری کۆیە.

هۆی هەڵبژاردنی توێژینەوەکە:

هۆکاری هەڵبژاردنی ئەم توێژینەوەیە ئەوەبوو، کە کەس تاکو ئێستا دەستی بۆ ئەم جۆرە توێژینەوەیە نەبردووە، ئەو شاعیرانەی کە لەڕێی ئاوێتەبوونی وشەی کوردی و سریانی شیعریان نووسیبێ زۆر کەم و دەگمەنن، لە شیعری فۆلکلۆریش هەر کە من و زۆر نین. واتە گەر ئێمە باس لە وشە ئاوێتەبوون بکەین لای شاعیرانی کلاسیك ئەوا دەتوانین، زمانی (کوردی و فارسی)، یا (کوردی و عەرەبی)، یا (کوردی و تورکی) وەربگرین و بەدەیان نموونەی شیعری بهێنینەوە، بەڵام دەستکەوتنی شیعری ئاوێتەی زمانی (کوردی و سریانی) ئاستەنگە، چونکە پێمان وایە ڕەنگە چەند وشەیەك لە شیعری

کلاسیکی کوردیدا بەکار هاتبێ، بۆنموونە (یەلدا) لای شاعیرانی کورد بەکارهاتووە، کە ئەم وشەیەش سریانییەو بە واتای لەدایکبوون دێت.

کەرستە و ڕێبازی توێژینەوەکە:

ڕێبازی توێژینەوەکە، ڕێبازێکی وەسفی شیکارییە. کەرەستەی توێژینەوەکە بریتییە لە شیعری فۆلکلۆر و شیعری شاعیرانی کۆیە، کە ئاوێتەیەکن لە زمانی کوردی و زمانی سریانی.

گیروگرفتی توێژینەوەکە:

ئەو گرفت و کێشانەی ناوەڕۆکی ئەم توێژینەوەیە دەیخاتەڕوو، بریتین لە نەبوون، یان کەمی سەرچاوەی زانستی دەربارەی بابەتەکە بە زمانی کوردی، هەروەها لە کاتی وەرگێڕاندا ڕووبەڕووی کێشەی زاراوە بووینەوە، چونکە زۆربەی ئەو زاراوانەی کە تایبەتن بەم بوارە لەکوردیدا نین، یان زۆر کەمن.

ناوەڕۆکی توێژینەوەکە:

توێژینەوەکە جگە لە پێشەکی و ئەنجام، لە سێ بەش پێکهاتووە: بەشی یەکەم بریتییە لە: (چەمك و پێناسەی ئاوێتەبوونی زمان، سەرەتایەکی مێژووی بۆ ئەو کارانەی کە لە بارەی ئاوێتەبوونی زمان کراون، تیۆرەکانی ئاوێتەبوونی زمان، جۆرەکانی ئاوێتەبوونی زمان،

کە ئەویش دەبێت بە دووشێوە: ئاوێتە بوونی خۆنەکرد: ئەوجۆرە ئاوێتەبوونە بێئەوەی قسەکەر بەرنامەی بۆدابنێ ڕاستەو خۆ ئەوجۆرە ئاوێتەبوونە لەپەیڤەکانی دەبینرێ، ئاوێتەبوونی خۆکرد: ئەمەیان قسەکەر بەمەبەست و بەئاگاییەوە دەپەیڤێت و ئەوئاوێتەکردنە دەخاتە ڕوو. بەشی دووەم: بۆچوونی بار و بۆچوونی میتافۆڕەکی سەبارەت بە ئاوێتەبوونی زمان، ناسنامە و ئاوێتەبوونی زمان، ئاوێتە بونی دوو زمان لە نێوان بە هێزی و بێهێزیدا، ئاوێتەبوونی زمان تەنیا دوو زمان دەگرێتەوە، یان تاك زمانیش دەگرێتەوە، جیاکردنەوەی ئاوێتەبوونی زمان لە دیاردە پەیوەندیدارەکانی تری زمانی، وەك وشە وەرگرتن (وشە خواستن)، ئەرکەکانی ئاوێتەبوونی زمان.بەشی سێیەم: تایبەتییەکانی ئاوێتەبوونی زمان، هۆیەکانی ئاوێتەبوونی زمانی). ئاوێتە بەوونی زمانی کوردی و زمانی سریانی لەکۆیە بە نموونەی شیعری فۆلکلۆر، دواتریش نموونەی شیعری شاعیرانی کۆیە خراوەتە ڕوو. لە کۆتایی توێژینەوەکەشدا، ئەنجامی توێژینەوەکە و لیستی سەرچاوەکان و پوختەی توێژینەوەکە بە هەردوو زمانی عەرەبی و ئینگلیزی خراونەتەڕوو.

بەشی یەکەم

((ئاوێتەبوونی زمان))

١-چەمك و پێناسەی ئاوێتەبوونی زمان:

دیاردەی ئاوێتەبوونی زمان، دیاردەیەکی زمانییە، کە لەوانەیە زیاتر لەو شوێنانە بەدیار بکەوێ، کە چەند میللەتێك بەیەکەوە دەژین. چاکترین نموونە، وەکو شاری کەرکوك، ڕاستە زۆرینەی دانیشتوانیان کوردە، بەڵام ئەم شارە عەرەب و تورکمان و ئاشوریشی تیدا نیشتەجێیە. زۆرجار لەکاتی قسەکردندا، ڕەنگە ئەوانەی کەمینەی نەتەوایەتین لە شارەکە بەبێ ئەوەی هەستی پێبکەن، ئەو دیاردەیە بەسەریاندا ڕوودەدات. لەبەرئەوەی خەڵکی شاری کۆیەش مێژویەکی کۆنی هەیە لەگەڵ مەسیحییەکانی کۆیە، بۆیە دیاردەی ئاوێتەبوونی زمانی کوردی و زمانی سریانی لەناوچەکە بەرچاو دەکەوێت و لە شیعری شاعیرانیش ڕەنگی داوەتەوە.

ئاوێتەبوونی دوو زمان بەهەر هۆکارێك بێ و لەهەر ئاستێکدا بێ و ئەنجامەکەی هەرچۆنێك بێ ئەم دوو زمانە دەکەونە ژێر کاریگەریی یەکتر. هیچ زمانێك نییە، کاریگەریی زمانی تری لەسەر نەبێت، لە توانای هیچ کەسێکدا نییە، ڕێگری لە ئاوێتەبوونی زمانەکان بکات و بیوەستێنێ. ڕێژەی ئاوێتەبوونی دوو زمانیش، پەیوەستە بە ڕادەی تێکەڵبوونی ئاخێوەرانی ئەم دوو زمانە. بۆ نموونە، هەموومان هەست

بەو تێکەڵاوبوونە دەکەین، کە لە نێوان زمانەکانی عەرەبی و فارسی و تورکی و کوردیدا هەیە. پلەی ئەم ئاوێتەبوونەش بەرزتر دەبێت، ئەگەر هاتوو دوو میللەت لە یەك ناوچەدا بژین، یان لە دوو ناوچەی دراوسێدا بژین.

بۆ دیاردەی ئاوێتەبوونی زمان چەند زاراوەیەکی تریش بەکاردیٚ، وەکو (بازدان لە زمانێکەوە بۆ زمانێکی تر، گۆڕینی زمان، کۆد گۆڕین، بەریەککەوتنی زمانەکان و پەڕینەوە).

لێرەدا چەند پێناسەیەکی دیاردەی ئاوێتەبوونی زمان دەخەینە ڕوو، کە لەلایەن توێژەرانەوە کراوە:(ۆلفۆرد) دەربارەی ئاوێتەبوونی زمان دەڵێت: ((ئەو کەسانەی کە دوو زمان دەزانن لەکات و شوێن و جیاوازدا کۆد گۆڕین بەکاردەهێنن))، (Woolford, 1983: 74).(ڤۆگت) دەڵێت: ((لەوانەیە دیاردەی ئاوێتەبوونی زمان تەنیا دیاردەیەکی زمانەوانی نەبێت، بەڵکو دیاردەیەکی دەرونیش بێت و هۆکارەکەشی هۆکاری نازمانی بێت. ئاوێتەبوونی زمان دیاردەیەکی سروشتییە و هەموو زمانەکان تووشی دەبن))، (Vogt, 1954: 316).(بلۆم و گەمپێرز) لە بارەی ئاوێتەبوونی زار و زمانەوە دەڵێن: ((بەکارهێنانی دوو زاری زمانێکە، یان دوو زمانی جیاوازە لەیەك دەوروبەری کۆمەڵایەتیدا))، (Blom & Gumperz, 1972: 408) (گەمپێرز) دەڵێت: ((قسەکەر کاتێك زمانێك هەڵدەبژێریٚ و قسەی پێدەکات، پاشان بەبیٚ پچڕان لە قسەکردندا ئەو زمانە دەگۆڕێت، کە

پێشتر بەکاریهێنابوو، زمانێکی تر لە نویٚ هەڵدەبژێریٚ و قسەی پیٚ دەکات، ئەم دیاردەیە پێی دەگوترێت ئاوێتەبوونی زمان))، (Gumperz, 1982: 270).

هەروەها (شانە پۆپلاك) دەڵێت ئاوێتەبوونی زمان بریتییە لە: ((ئاوێتەکردنی دوو یان زیاتر لە دوو زمان لەکاتی ئاخاوتندا لەلایەن ئەو قسەکەرانەی کە دوو زمان، یان چەند زمانێك دەزانن، بەبیٚ ئەوەی هیچ گۆڕانکارییەك لە بابەت و ئاخێوەراندا ڕوویدات))، (Poplack, 1983: 70).(هێلەر) دەڵێت: ((ئاوێتەبوونی زمان بریتییە، لە ئاوێتەبوونی زیاتر لە زمانێك لەیەك بابەتدا))، (Heller, 1988a:1). (کلاین) دەڵێت: ((ئاوێتەبوونی زمان، ئەو وشانەیە، کە لە سیستەمی دوو زماندا یەکتر دەبڕن، ئەمە کاتێك ڕوودەدات، کە قسەکەر پابەندبوون بە زمانێك لەدەستدەدات و بەردەوام دەبێت لەگوتنەکەی بە زمانێکی تر))، (Clyne, 1991: 193). (بهاتا و ریتچیٚ) دەڵێن: ((ئاوێتەبوونی زمان دەگەڕێتەوە بۆ ئاوێتەبوونی (مۆرفیم، وشەکان، گۆڕاوەکان، فرێزەکان، کلۆزەکان، ڕستەکان))، لەوانەیە ئاوێتەبوونی زمان پەیوەندیی بە پاڵنەر و هۆکاری کۆمەڵایەتی و دەروونییەوە هەبیٚ))، (Bhatia & Ritchie, 2004: 336).

ئاوێتەبوونی زمان، یان بازدان لە زمانێکەوە بۆ زمانێکی تر، بەهۆی گەلێك هۆکار دێتەکایەوە، بەڵام دیاریترین هۆکار ئەوەیە کە کاتێك قسەکەر لە ئاست گەیاندنی مەبەستێك بە تاکە زمانێك دووچاری گریٚ

و تەگەرە دەبێ، ناچار پەنا دەباتە بەر زمانێکی تر، کە تا ڕادەیەك شارەزایی لە بارەیەوە هەیە (محەمەد مەعروف و سەباح ڕەشید، ٢٠٠٨: ١٢٥). ئاوێتەبوونی زمان: ((پرۆسەیەکە کە تێیدا گرووپێکی زمانی دیاریکراو زمانێکی نوێ پەسند دەکەن و قسەی پێ دەکەن لەسەر حیسابی زمانی دایك، یان نەتەوەیی خۆیان، کە بەزۆری وازی لێدەهێنن و لەناو دەچێت. هەڵبەت وازهێنان لە زمانی نەتەوەیی زیاتر بەهۆی ئەوەیە، کە زمانە نوێیەکە هەندێ دەستکەوت و سوود بۆ ئاخێوەرەکە فەراهەم دەکات))، (پیتەر هانز، ٢٠١٠: ١٥٨). (سەلام ناوخۆش) لە بارەی ئاوێتەبوونی زمانەوە دەڵێت: ((تێکەڵکردنی دوو کۆد، یان دوو زمان، دیاردەیەکی زمانەوانییە لە کۆمەڵگایەکی دوو زمانی و چەند زمانیدا بەرقەرارە. وا ڕێکدەکەوێ قسەکەر لە تەنیا ئاخاوتنێك هەردوو زمان، هەریەکە بە ڕێژەیەك بەکاربێنێ. هەردوو زمانەکە دەشکێنێ بۆ ئەوەی پەیامەکەی بە وەرگر، یان بەرانبەرەکەی بگەیەنێت))، (سەلام ناوخۆش، ٢٠١٠: ٧).

ئەگەر بەوردی سەیری ئەم پێناسانە بکەین، دەبینین بەگشتی جەخت لەسەر بوونی زیاتر لە زمانێك، یان چەند زاری زمانێك لە ناوچەیەکدا دەکەنەوە، کە دەبێتە هۆی ئاوێتەبوونی زمان بۆ گەیاندنی مەبەستێك. لەکۆی ئەو پێناسانەی کە خستمانە ڕوو، ئێمەش بەم شێوەیە پێناسەی ئاوێتەبوونی زمان دەکەین: بریتییە لە ئاوێتەبوونی دوو زمان، یان زیاتر لەکاتی قسەکردندا، ئاوێتەبوونی

زمان دیاردەیەکی بڵاوە لەناو ئەو کۆمەڵگایانەدا کە دوو زمان، یان زیاتریان تێدا بەکاردێت.

٢-سەرەتایەکی مێژوویی بۆ ئەو کارانەی کە لە بارەی ئاوێتەبوونی زمان کراون:

مێژووی توێژینەوەی دیاردەی ئاوێتەبوونی زمان بەشێوەیەکی زانستی و بەپێی زمانەوانی کلتووری کۆمەڵایەتی بۆ (بلۆم و گەمپێرز) دەگەڕێتەوە، هەرچەندە لە ساڵی (١٩٧٢)دا زاراوەی کۆد گۆڕینیان بەڕاست زانیوە لە کارەکانی تایبەت بەم بابەتە، هەروەها چەند توێژەرێکی تر لە بوارەکانی کۆمەڵناسی و زمانەوانی کۆمەڵایەتی توێژینەوەیان لەسەر کۆد گۆڕین کردووە و کۆد گۆڕین دێننە ناو بواری زمانی کلتووری کۆمەڵایەتییەوە. توێژەرێکی ئەمریکی بەناوی (جۆرج بەیکەر)، کە لەبواری زمانەوانی کۆمەڵایەتی توێژینەوەی کردووە، باسی ئاوێتەبوونی زمانی لەناو مەکسیکییە ئەمریکییەکان لە (تۆکسۆن و ئەریزۆنا) کردووە، (بەیکەر) هەوڵیداوە وەڵامی ئەو پرسیارە بداتەوە، بۆچی لەنێو ئەو کەسانەی کە دوو زمان دەزانن، زمانی باپیرانیان (ئیسپانی) لە بۆنەیەکدا بەکاردەهێنن و زمانی ئینگلیزیش لە بۆنەیەکی تردا، هەروەها لە بۆنەکانی تریشدا ئاڵوگۆڕیان پێدەکەن، لەبواری نووسینی شیعریش هەردوو زمانەکە ئاوێتەی یەکتر دەکەن، واتە لە زمانێکەوە بۆ زمانێکی تر باز دەدەن؟ (بەیکەر) لەئەنجامی توێژینەوەکەیدا گەیشتۆتە ئەو ئەنجامەی کە ئەندامانی خێزان بە تایبەتی ئەوانەی هۆگری زمانی دایکن، زمانی ئیسپانی بەکاردەهێنن، بەڵام لەگفتوگۆیاندا لەگەڵ ئەمریکییە

ئەنگلۆییەکان (Anglo)، زمانی ئینگلیزی بەکاردەهێنن، تەنانەت ئەگەر هەموو هاوبەشەکانی ئاخاوتنەکەش لە ئیسپانی تێبگەن. توێژەر ئەوەشی دەرخستووە، کە ئەوانەی تازە پێدەگەن لەچاو بەتەمەنەکان زیاتر حەزیان لە بەکارهێنانی چەند زمانێکە لەیەك ئاخاوتندا (Barker, 1947: 180 – 186).

توێژەرێکی دیکە، کە باسی بەریەککەوتنی زمانەکانی کردووە (وێنریچ)ە، ئەم توێژەرە ڕەخنە لە بۆچونەکەی (بەیکەر) دەگرێت، کە لەسەر (تۆکسۆن) توێژینەوەی کردبوو، بەوەی کە تەنیا باسی چوار باری کردووە: هۆگری زمانی دایك، فەرمی، نافەرمی و گروپە هاوبەشەکان. (وێنریچ) لە چوارچێوەی زمانەوانی کلتوری کۆمەڵایەتی باسی زمان گۆڕینی کردووە و دەڵێت، ئەوانەی دوو زمان دەزانن لە کات و شوێنی جیاوازدا زمان دەگۆڕن (Benson, 2001: 25). (ڤۆگت) کاریگەر بووە بە بۆچوونەکانی (وێنریچ) لە بواری بەریککەوتنی زمانەکان، بە یەکەم توێژەر دادەنرێت، کە لە وتاری ڕۆژنامەدا زاراوەی کۆد گۆڕینی لە بواری زمانەوانیدا بەکارهێناوە. (ڤۆگت) کەمتر ترس نیشاندەدات لە کۆد گۆڕینی ئەو کەسانەی کە دوو زمان دەزانن، هەروەها (ڤۆگت) پێی وایە کۆد گۆڕین زیاتر دیاردەیەکی دەروونییە و هۆکارەکانیشی نازمانین (Vogt, 1954: 315). (فێرگوسۆن) یەکەم توێژەرە کە باسی دیاردەی دگلۆسیای (diglossia) کردووە و بەم جۆرە پێناسەی کردووە: ((دیگلۆسیا

بریتییە لەو کۆمەڵگایانەی کە لەیەك کاتدا زیاتر لە زمانێك، یان زارێکی تێدا بەکاردێت))، (Ferguson, 1959: 325). (فێرگوسۆن) دیگلۆسیا بەرتەسکدەکاتەوە بۆ زارەکانی یەك زمان و نموونەی بۆ کۆد گۆڕین نەهێناوەتەوە.

(فیشمان) لە دوای (فێرگسۆن) باسی دیگلۆسیای کردووە، بەڵام باسی دابەشبوونە ئەرکییەکان دەکات لە نێوان چەند زمانێکدا (Fishman, 1967: 36). لێکدانەوەکانی (فیشمان) بۆ دیگلۆسیا سودی لێوەرگیراوە بۆ بیردۆزی گۆڕینی میتافۆرەکی دۆخی دەوروبەری.(گوفمان) وەسفی گۆڕینی بنەمایی (footing) دەکات لە پرۆسەی بەریەککەوتنی زمانەکان و ئاوێتەبوونی زماندا. بەم جۆرە پێناسەی گۆڕینی بنەمایی دەکات، ((گۆڕینی بنەمایی: بریتییە لەوەی کە بەشداربووانی ئاخاوتن لەکاتی ئاخاوتندا دەوەستن، بۆ ئاڵوگۆڕ پێکردنی زمان بەپێی کات و دەوروبەری ئاخاوتنەکە، بەمەش دەتوانن چەندین ڕۆڵی جیاواز ببینن))، (Gffman, 1979: 98)، ئەم تویژەرە بیردۆزی گۆڕینی بنەمایی بە بیردۆزێکی بەسوود داناوە، چونکە ئاخێوەران لە گفتوگۆکانیاندا سوودی لێ دەبینن، واتە ئاخێوەران لە ئاخاوتندا دەتوانن سوود لە گۆڕینی زمانەکان وەربگرن بەپێی گۆڕانی دەوروبەر و کات و ڕۆڵی ئاخاوتنەکە. کۆد گۆڕین لەلای (گوڤمان) بریتییە لە گۆڕینی زمانێك بۆ زمانێکی تر (Goffman, 1981: 128)، بە بۆچوونی ئەم تویژەرە کۆد گۆڕینی بنەمایی لەلای

ئاخێوەران بەیەکداچوو و تێکچڕژاون، هەروەها بەرزی و نزمی دەنگ و هێز و ئاوازە گرنگن و دەبێت توێژەران توێژینەوەی لەسەر بکەن، (گوڤمان) سوودی لە وەسفەکانی (گەمپێرز) وەرگرتووە لەسەر کۆد گۆڕین و هەندێ نموونەی ئەوی وەرگرتووە.

(جاکۆبسۆن) ئەو توێژەرەیە، کە زاراوەی کۆد و کۆد گۆڕینی دوای (ڤۆگت) بەکارهێناوە و دەڵێت، زمانەکان خۆیان کۆدیان هەیە و کۆد دروست ناکەن، بەڵام کۆدی (قسەکەر و وەرگر) جیاوازن، چونکە ئەمانە بۆ دوو بیر و مێشکی جیاواز دەگەڕێنەوە، بەڵام بیری هەموو مرۆڤەکان بەشێوەیەکی نموونەیی وەکو یەکن، کە دەتوانن زمان و ئاخاوتن پێکبهێنن (Jakobson, 1971b: 570). لەبەرئەوە ئەو پرسیارەی کە دەڵێت، ئایا هەرکەسێك کۆدی جیاوازی هەیە؟ هاوسەنگە لەگەڵ ئەو پرسیارەی کە دەڵێت، ئایا قسەکەرانی هەمان زمان هەمان ڕێزمانیان هەیە، یان هەمان کلتوور و ئایدلۆجیا... هتد یان هەیە؟ هیچ وەڵامێکی ڕەها بۆ ئەم پرسیارە نییە، تەنیا وەڵامی پراگماتیکی نەبێ.

٣-تـــیـــۆرەکـــانی ئاوێتەبوونی زمان:

ئەم جۆرە گوتنانەی کە ئاوێتەبوونی زمانیان تێدایە، لەژێر ناوی ئاوێتەبوونی زمان لە ساڵانی حەفتاکانی سەدەی ڕابردووەوە لە ڕوانگەی سایکۆ و سۆسیۆ و زمانەوانییەوە لە وڵاتانی دەرەوە توێژینەوەی زۆریان لە بارەوە کراوە.

سایکۆ هەوڵدەدا ئەو لایەنەی توانستی زمان دیاری بکات، کە توانای ئاوێتەبوونی زمان بە قسەکەر دەدات، (ڕهیل)یش لە بارەی لایەنی سایکۆوە لە ئاوێتەبوونی زماندا دەڵێت: ((پێوستە جەخت لەسەر پاڵنەری دەروونی بکەینەوە لە ئاوێتەبوونی زماندا و لەپرۆسە هۆشەکییەکاندا و ڕوونکردنەوە لەناو خودی ئەو زمانە خۆیدا بکەین))، (Riehl, 2005: 54) . سۆسیۆ دەیەوێت ئەو هۆکارانە بدۆزێتەوە، کە پاڵ بە قسەکەرەوە دەنێت لە نێوان ڕێزمان و واژەی زماندا ئەمبەر و ئەوبەر بکات. (محەمەد مەعروف و سەباح ڕەشید، ٢٠٠٨: ١٢٦). لە ئاوێتەبوونی زمان وەك دیاردەیەکی کۆمەڵایەتی، توێژەران جیاوازییان لە نێوان دوو زاراوەدا کردووە: (زمانەوانی کۆمەڵایەتی و کۆمەڵناسی زمانی)، زمانەوانی کۆمەڵایەتی: بریتییە لە توێژینەوە لە زمان لەو ڕووەوە، کە پەیوەندیی بە کۆمەڵەوە هەیە، واتە توێژەر لە توێژینەوەکەیدا بایەخ بە زمان دەدات، بەڵام لە کۆمەڵناسی زماندا، توێژەر توێژینەوە لە کۆمەڵ دەکات لەو ڕووەوە، کە پەیوەندیی بە زمانەوە هەیە، واتە لە توێژینەوەدا توێژەر بایەخ بە کۆمەڵ دەدات.

زمانەوانی بەناوبانگ (ساپیر) هانی زمانەوان و توێژەرانی داوە، کە گرنگی بەلایەنی کۆمەڵایەتی زمان بدەن و واز لە توێژینەوەی مێژوویی بهێنن، بە بۆچوونی ئەم زمانەوانە پەیوەندییەکی بەتین لە نێوان زمان و کۆمەڵناسی و دەروونزانی و فەلسەفەدا هەیە، بۆیە ناکرێت ئەم لایەنانە فەرامۆش بکرێن و توێژینەوەیان لەسەر نەکرێت (Sapir, 1929: 214).

لە نەوەدەکانی سەدەی ڕابردوودا، توێژەران درکیان بەگرنگی هۆکاری کۆمەڵایەتی کرد لە ئاوێتەبوونی زماندا. (سێلیك) پێی وایە ئاوێتەبوونی زمان پەیوەندیەکی ڕاستەوخۆی بە بارودۆخی کۆمەڵگاوە هەیە (Celik, 2003: 24). (شۆجی) دەڵێت: ئەوانەی کە دوو زمان دەزانن و لەو کۆمەڵگایانە دەژین، کە فرەزمان و فرەنەتەوەن، پێویستە فێری ستراتیژیی زمان گۆڕین بن و پەیوەندییەکی نەرمونیانیان لەگەڵ کۆمەڵگادا هەبێ، چونکە دوو زمانی زۆر هەستیارە و دەبێت قسەکەران بەپێی بارودۆخەکان زمان بگۆڕن (Shoji, 1991: 55). (هێلەر) پێی وایە بارودۆخە گۆڕاوەکان، ڕۆڵ بینینەکان، بابەتەکە، تەمەن، ڕەگەز، ئاین... هتد. کاریگەرییان لەسەر ئەو کەسانە هەیە، کە دوو زمان دەزانن و دەتوانن زمان بگۆڕن و ئاوێتەی بکەن (Heller, 1995:31).

(گرۆسین) لە بارەی ئاوێتەبوونی زمانەوە دەڵێت، بارودۆخ و بابەت دوو هۆکاری سەرەکین و وادەکەن دوو زمان ئاوێتەبن بە تایبەتی کاتێك لەبارەی سیاسەت، یان زانست، یان بابەتی تایبەت دەدوێن

(بوچۆلز و كیره) زۆر جەخت لەسەر تەمەن (Kim, 2006: 56) دەكەنەوە لە ئاوێتەبوونی زماندا، لەم بارەیەوە دەڵێن: لە كۆمەڵگای (كینیا) كاتێك كە گەنجەكان قسە لەگەڵ یەكتری دەكەن، ئەوا زمانی سەواحیلی بەكاردەهێنن، بەڵام كاتێك قسە لەگەڵ یەكێكی لە خۆیان گەورەتر دەكەن، ئەوا زمانی سەواحیلی بەكارناهێنن (Bucholtz & Kira, 2005: 4).

زمانەوانیش دەیەوێت بزانێت ئەمە ئاوێتەبوونی دوو زمانە، یان تەنیا بەكارهێنانی كەرەسەی زمانێكە لە ناو زمانێكی تردا (محەمەد مەعروف و سەباح ڕەشید، ٢٠٠٨: ١٢٦). دەبێ لە ئاوێتەبوونی زماندا چەندایەتی و چۆنایەتی و دەستەبەركردن و باری زمان و گونجاوی دیاری بكرێت، هەرچەندە بۆ باری زمانی، دووپاتبوونەوەی ئاوێتەكردنی زمان پشت دەبەستێت بەوەی كە كۆمەڵگا بەشێوەیەكی ئەرێنی، یان نەرێنی سەیری دەكات. ئەو قسەكەرانەی كە زمان ئاوێتە دەكەن، ئارەزووی ئەوە دەكەن، كە بەشێوەیەكی لێهاتوانە بە دوو زمان قسە بكەن.

كەواتە زمانەوانی لەو شوێنانە دەكۆڵێتەوە، كە ئاوێتەبوونی زمان تێیاندا ئاساییە (Wald, 1974: 302). هەرچەندە ئاوێتەبوونی زمان لەچەند ڕوویێكەوە لێی كۆڵدراوەتەوە، بەڵام زمانەوانی چەند هۆكارێكی گرنگی ئەو بابەتانەی پەیوەندییان پێوە هەیە و لەبەردەستدان لادەدات و پشتگوێیان دەخات. زۆربەی كارەكان كە پەیوەستن بە ئاوێتەبوونی زمان گرنگی دەدەن بەئاستەكانی

سینتاکسی و مۆرفۆسینتاکسی لەسەر گۆڕینی زمان، وەك (پۆپلاك ١٩٨٠، سانکۆف ١٩٨١، جۆشی ١٩٨٥، دیسلۆ و ولیەمس ١٩٨٧، بێلەز و ئەوانی تر ١٩٩٤، هالمەر ١٩٩٧... هتد) کاریان لەسەر کردووە. دوابەدوای ئەمانە، توێژینەوەکان لەسەر فێربونی زمان و فێربونی زمانی دووەم، وشەی کۆد گۆڕین بەکاردەهێنن بۆ وەسفکردن و باسکردنی تواناکانی هزری زمانەوانی فێربووانی زمان، یان ئەو کەسانەی کە بە دوو زمان قسەدەکەن، یان بۆ وەسفکردنی مەشقکردنەکانی ناو پۆل، وەیان مەشقکردنی ئەو فێرخوازانەی زیاتر لەیەك زمان بەکاردەهێنن. ئەمانە و چەندین توێژینەوەی تریش کۆد بەکاردەهێنن وەك وشەیەکی هاوواتا بۆ زار، یان زمان (Cáccamo, 1998: 29)، (ئەزومە) دەڵێت: باسکردنی ئاستە جیاوازەکان هەرچەندە هەندێجار جێگەی مشتومڕ بووە، بەڵام وای کردووە کارێکی زۆر لەسەر سینتاکس و مۆرفۆلۆجی و فۆنۆلۆجیدا ئەنجامبدرێت، بەهەمان شێوە گرنگی پێکهاتەیی و دروستبوونی مۆدێلەکان (نمونەکان)، (Azuma, 2000: 17).

لەم ساڵانەی دواییدا توێژینەوەی زۆر لەسەر شێوازی ئاوێتەبوونی زمان کراوە، زۆربەی توێژینەوەکان لەسەر لایەنی ڕێزمان بووە لە ئاوێتەبوونی زمان لە مەیدانی زانستی دوو زمانزانیدا (سکۆتن) لە گفتوگۆی جۆرەکانی پێکهاتەی ئاوێتەبوونی زماندا چەمکێکی شیاوی داناوە. ئەم چەمکە شیاوە بۆ پێشکەشکردنی گرنگیی دەرخستەکان

بوو دەربارەی لانەدان لەو قاڵبەی زاناکان دایانناوە بە شیکردنەوەی شتە نەویستراوەکان لە ئاوێتەبوونی زماندا. بۆ نموونە، لە پێکهاتەی ناوەوەی ڕستەیەکدا پنتەکان و خاڵەکانی ئەم ڕستەیە بۆ کام لە پنت و خاڵەکانی گونجاوی ڕستەی زمانەکەی تر دەگوازرێتەوە. دەتوانرێ ئەم نزیکبوونەوەیە بە نزیکبوونەوە ڕێزمانییەکان لە زمان تێکەڵکردندا وەسفبکرێ (Scotton, 2002: 10) .

٤–جۆرەكانی كۆد گۆڕین لە ڕستەدا:

ـ كۆد گۆڕینی نێوان ـ ڕستەیی Inter – Sentential، واتە (زمان لە نێوان ڕستەكاندا دەگۆڕدرێت).

ـ كۆد گۆڕینی ناواخنی ـ ڕستەیی Intra – Sentential، واتە (زمان لەناو ڕستەیەكدا دەگۆڕدرێت).

لە ئاوێتەبوونی زماندا ئەو دەربڕینانە بەكارنایەن كەڕستەی وای تێدابێ لە پێكهاتە نارێزمانیەكانی ڕستەی یەك زماندا پێكهاتبێ. ئامانجی سەرەكی ئاوێتەبوونی زمان لەڕوانگەی زمانەوانییەوە دۆزینەوەی ئەو میكانیزمانەیە، كە ڕێگا بە ئاوێتەبوونی زمانی ڕێزمانی دەدەن.

لێكۆڵەران لە سەرەتادا ئاوێتەبوونی زمانیان لە ئاستی ڕستە پشتگوێ خستبوو، بەشتێكی هەڕەمەكی و لە ڕێدەرچوونیان دادەنا (Lance, 1975: 53)، بەڵام لە ئێستادا هەموویان هاوڕان و لەو باوەڕەدان ئاوێتەبوونی زمان لە ئاستی ڕێزمانیدا دروستە. وە بنەمای ئەو هاوڕا بوونەشیان بریتییە لە سەرەنجدانی كرداری ئەو كەسانەی، كە بە دوو زمان قسەدەكەن و هەوڵدەدەن ئاوێتەبوونی زمان لەئاستی ناو ڕستەیی ئەنجام بدەن، تەنیا لە هەندێ سنووری ڕستەسازی، یان مۆرفۆسینتاكسیدا، نەك لە سنووری ئاستەكانی تر. هەوڵە سەرەتاییەكان بۆ ڕوونكردنەوەی ئەو دیاردەیە پێشكەوتن بەخۆیەوە دەبینێ، ئەویش بە ڕاگەیاندنی ئەوەی، كەوا شوێنی ڕوودانی چەند

کۆد گۆڕینێك لە هەندێ زمان قەدەغەیە، بۆ نموونە کۆد گۆڕین لە نێوان کردارەکان و ئەو بکەرانەی کە جێناون، ناکرێ ئەنجام بدرێ، چونکە پەسند نییە، هەروەها کۆد گۆڕین لە نێوان ئامرازەکانی پەیوەندی و ئەو بەشانەی کە ئامرازەکان بە یەکەوەیان دەبەستێتەوە ڕوونادات. لە ساڵانی (١٩٨٠) بەدواوە بۆچوونی تر بۆ توێژینەوە لە ئاوێتەبوونی زمان هاتە ئاراوە، کە زیاتر گوێ بە ئاوێتەبوونی زمان دەدات لەئاستی ئەدەب و ئاخاوتندا، بەمەش چەندین ڕاستی تر لە بارەی دیاردەکەوە دەرکەوتن. زۆربەی ئەو توێژینەوانەش جەخت لەسەر لایەنی وەسفی، یان لایەنی تیۆری ئەم دیاردەیە دەکەنەوە.

٥–جۆرەکانی ئاوێتەبوونی زمان:

بە بۆچوونی ئێریکا و گەمپێرز دوو جۆر ئاوێتەبوونی زمان هەیە: ئاوێتەبوونی زمان، وەکو پەڕینەوەیەکە لە نێوان دوو زمان یان زیاتر. قسەکەرەکان لە حاڵەتی دوو فەرهەنگی دەبێ زیاتر لە سیستەمێکی ڕێزمانی بزانن بۆ جێبەجێکردنی کاروباری ڕۆژانەیان. ئاوێتەبوونی زمانی لە بێئاگایی قسەکەرە (Gumperz, 2002: 60)، کە بە زمانی ئینگلیزی پێی دەگوترێ (Code –Switching , Code Shifting , Code Changing)، بەڵام ئاوێتەبوونی کۆد، کە لە زمانی ئینگلیزی پێی دەگوترێ (Code - mixing) لە بەئاگایی قسەکەرە. (محەمەد مەعروف) جۆری یەکەمی ناوناوە (بازدانی خۆنەکرد) و جۆری

دووەمیشی ناوناوە (بازدانی خۆکرد). کەواتە دوو جۆرە تێکەڵکردن هەیە:

أ. ئاوێتەبوونی خۆنەکرد:

ئەم جۆرە ئاوێتەبوونە بەبێ ویستی قسەکەرە، چونکە قسەکەر لەپڕ لە زمانێکەوە باز دەداتە سەر زمانێکی تر. لەم بارەیەوە (محەمەد مەعروف) دەڵێت: ((مەبەست لەم جۆرە بازدانە ئەوەیە، کە قسەکەر بە ویستی خۆی کارەکە ئەنجام نادات، بەڵکو ئەوەی دەبێتە هۆی بازدانەکە، پەیوەندی بە هەڵوێستەوە هەیە. ڕێڕەوی قسەکردنەکە گەیشتۆتە خاڵێك، کە پێویستی بە زمان گۆڕین هەیە. ئەمە پەیوەندی بەجۆری قسەکردن و دەوروبەر و چۆنێتی بابەتەوە هەیە))، (محەمەد مەعروف، ٢٠١٠: ١٤٢). لەم جۆرە بازدانەدا گۆڕان لە هەڵوێست دەبێتە هۆی گۆڕان لە شێوازی قسەکردن، یان گۆڕان لە شێوازدا زۆرجار نیشانەی ئەوەیە، گۆڕانێك لەپەیوەندیی نێوان قسەکەر و گوێگراندا هاتۆتە کایەوە، یان بابەتی قسەکە گۆڕاوە، یان شوێنی بەیەك گەیشتنەکە تایبەتییەکی وەرگرتووە (بەکر عومەر و شێرکۆ حەمەئەمین، ٢٠٠٦: ٣٧). پەیوەندیی قسەکەران لەگەڵ یەکتریدا و جۆری بابەت و دەوروبەر لەو هۆکارانەن، کە هەڵوێست دیاریدەکەن، هەرچەندە جۆرەکانی هەڵوێست هەمیشە لەگۆڕاندان و تەنانەت لە توێژینەوەیەکەوە بۆ توێژینەوەیەکی دیکە دەگۆڕێن. بۆ

دياريكردنی هەڵوێستە گرنگەكان، دەبێ پەنا ببرێتە بەر ديدار و تێبينی گشتی و ئەزموونی كۆمەڵايەتی، بەهەموو ئەو هەڵوێستانەی پێويستييان بەيەك شێوازی قسەكردنە دەگوترێ بوار. بۆ نموونە، ئەگەر خەڵكی لە بازاڕ و سينەما و چايخانە و قوتابخانەدا هەمان شێوازی ئاخاوتنيان بەكارهێنا لە كۆمەڵگايەكدا، ئەوا هەموو ئەو شێوازانە بەيەكەوە بەيەك بوار دادەنرێن. خۆ ئەگەر شێوازی ئاخاوتنی خەڵكی لە سينەما و لە قوتابخانە جياوازبوون، ئەوا دەبێت هەريەكەيان بە بوارێكی تايبەتی دابنێين، هەر لەبەرئەوەيە، ژمارەی بوار لە توێژينەوەيەكەوە بۆ توێژينەوەيەكی تر دەگۆڕێت. (لۆرنس گرينفيلد) لە توێژينەوەيەكدا، كە دەربارەی پۆرتۆريكۆيية دوو زمانزانەكان كردوويەتی دانی بەبوونی تەنيا پێنج بوار داناوە، كە هەموو ئەو هەڵوێستانە دادەپۆشێ، كە لە ماوەی ساڵێكی توێژينەوەكەيدا بەرچاوی كەوتوون. بوارەكان بريتين لە: بواری ماڵەوە، بواری هاوڕێيەتی، بواری ئايين، بواری كار، بواری پەروەردە (قوتابخانە). وەك لە توێژينەوەكەيدا دەری خستووە، زۆربەی دانيشتوانی (پۆرتۆريكۆ) زياتر زمانی ئيسپانی لەبواری هاوڕێيەتی و ماڵەوە بەكاردێنن. هەرچی زمانی ئينگليزييە بە تايبەتی لە بواری خوێندن و ئايين و ئيشكردندا بەكاريدەهێنن. بە واتايەكی تر هاوڵاتييەكی پۆرتۆريكۆيی وای لێچاوەڕوان دەكرێ، كە لە كلێسە و فەرمانگە و قوتابخانەو زانكۆدا بە زمانی ئينگليزی بدوێ. هەركاتێ

هەڵوێستەکەش گۆڕا لە دەوروبەرێکی نافەرمیدا، ئەوا چاوەڕوان دەکرێ، کە قسەکەر زمان بگۆڕێ و باز بداتە سەر زمانی ئیسپانی (محەمەد مەعروف، ٢٠١٠: ١٤٣). کەواتە ئەم جۆرە ئاوێتەبوونە بە ویستی قسەکەر نییە، بەڵکو بەهۆی زاڵبوونی هەردوو زمانەکە لەلای قسەکەر ئەو دیاردەیە ڕوودەدات.

ب. ئاوێتەبوونی خۆکرد:

ئەم جۆرەیان بە پێچەوانەی ئاوێتەبوونی خۆنەکردە، چونکە بازدان لە زمانێکەوە بۆ زمانێکی تر بە ویستی قسەکەرە. (گۆران سەلاحەددین) دەڵێت: ((هەندێجار قسەکەر، کە دوو زمان دەزانن کەمە نەتەوەیی نین، بۆ نموونە کاتێك کەسێکی کورد کە لە دەرەوەی وڵات لە بەریتانیا یان سوید... دەژی، کە دێتەوە کوردستان وشە و دەستەواژەی ئینگلیزی دەخاتە ناو زمانەکەی خۆی ئەمەش یان نیشانەی ئەوەیە، کە ماوەیەکی زۆر لە هەندەران ژیاوە و ناوەرۆکی زمانەکەی خۆی بزرکردووە، یان بە ئەنقەست ئەو وشانە بەکاردەهێنێ بۆ خۆدەرخستن))،(گۆران صلاح الدین، ٢٠/ ٦/ ٢٠١٢: چاوپێکەوتن)، یان گوێگر شێواز، یاخود زمانەکەی دەگۆڕێ و بازدەداتە سەر شێواز، یان زمانێکی تر بێ ئەوەی هەڵوێست گۆڕابێت، یان پێویستی بەم شێواز گۆڕینە هەبێت. بە واتایەکی تر، گۆڕانی شێواز هەندێجار پەیوەندیی بە هەڵوێستەوە نامێنێ. ئەم جۆرە کەناڵ گۆڕینە بۆ ماوەیەکی زۆر کورت دەمێنێتەوە و قسەکەران، یان گوێگرانی تر

لەسەر شێوازەکەی خۆیان بەردەوام دەبن و گوێ نادەنە ئەم شێواز گۆڕینە و دوای ناکەون، چونکە شێواز گۆڕینەکە هەڵوێستی نەهێناوەتەدی و تەنانەت لەگەڵیشیدا ناگونجێت. ئەم جۆرە شێواز گۆڕینە زیاتر بۆ پێداگرتن و پێکەنین بەکاردێ، هەرچەندە مەترسی ئەوەی لێدەکرێت، کە هەڵگەڕێتەوە و کارەکە پێچەوانە بکاتەوە. بۆ نموونە، با لەم ئاخاوتنەی خوارەوە وردبینەوە:

ئاخاوتنی ژ/(٢)

ڕێبوار: بێزەحمەت، ئەتوانم تەلەفۆنەکەت بەکاربێنم؟

ڕێبوار: (دوای تەواو کردنی کارەکەی) زۆر سوپاس.

دوکاندار: شایانی نییە، بە ساقەی سەرت بم!

لە کۆزمانەوانیدا بازدان لە شێوازێکەوە بۆ شێوازێکی تری هەمان زمان، یان لە زمانێکی جیاوازەوە بۆ زمانێکی تر بەیەك چاو سەیردەکرێ و بەیەك بابەت دادەنرێ و قسەکەر هەر لە سەرەتای زمان فێربوونەوە ئەم بازدان و تێهەڵکێشکردنە فێردەبێ (محەمەد مەعروف، ٢٠١٠: ١٤١).

شایانی تێبینییە لە سەرەتای ئاخاوتنەکەوە تا ڕستەی (بە ساقەی سەرت بم) شێوازێکی فەرمی و ئاساییە، بەڵام ئەو ڕستەیە لەو جۆرانەیە، تەنیا ئافرەتی سلێمانی بەکاریدەهێنن. لەبەرئەوە وا چاوەڕوان دەکرێ، کە ڕێبوارەکە دابچڵەکێ و چاو ببڕێتە دوکاندارەکە، تا ئەو کاتەی بۆی ڕوون دەبێتەوە بۆ چ مەبەستێك

بەکاریهێناوە (بۆ گاڵتە، یان لە نەشارەزایی خۆیەتی، یان ئەو بە منداڵ دادەنێ... هتد)، کەواتە لەم گفتوگۆیەدا دوو شێواز چونەتە ناو یەکتری:

١ ـ شێوازی فەرمی: بەزۆری ئەو کەسانە بەکاریدەهێنن، کە بە تەواوی یەکتر ناناسن، یان لەیەکترییەوە نزیکنین.

٢ ـ شێوازی ئافرەت: تەنیا لە نێوان دوو کەسدا بەکاردێ، کە هەردووکیان ئافرەت بن.

ئەم ئاخاوتنەی سەرەوە ئەو ڕاستییەمان بۆ دەردەخات، کە ئاوێتەبوونی خۆکرد. بەپێچەوانەی، ئاوێتەبوونی خۆنەکردە زۆرجار بە هەڵە لێکدەدرێتەوە و دەبێتە هۆی زویربوون، بە واتای ئەوەی زۆر جار گوێگر وا تێدەگات، کە گاڵتەی پێدەکرێ. پێویستە ئەوە بزانین، بازدانی خۆکرد شتێکی زۆر پێویست نییە، بەڵکو بەندە بە ئارەزووی قسەکەر یان گوێگرەوە و دەتوانرێ بەکارنەهێنرێت. جگە لەوە دەتوانرێ، تەنیا ئەو کاتانە سوود لەو بازدانە وەربگیرێ، کە هاوبەشانی ئاخاوتنەکە تەواو لەیەکتری بگەن و هەمان باوەڕیان هەبێت دەربارەی دەرچوون و بازدان لە شێوە ئاسایی و گونجاوەکە و شێوازی تێکەڵکردن. واتە ئەگەر هاوبەشانی ئاخاوتن ئاگاداری لادان و شێوازگۆڕینی یەکتر نەبن و پێشبینی نەکەن، ئەوا لەیەکتر ناگەن و گێروگرفت دەکەوێتە نێوانیانەوە و لەیەکتر زویردەبن. بۆ نموونە، ئەم ڕستەی خوارەوە لە هەولێر زۆر بەکاردەهێنرێت بۆ گاڵتەکردن گوایە

زمانی کوردی باش نازانێت، یان باسی یەکێك دەکرێ کە تورکمانە یان خۆی کردووە بە تورکمان یان هاوسەرەکەی تورکمانە:

ـ ئیشتە مالەوەدان!

بەشی دووەم:

((ئاوێتە بوونی دووزمانی و ئەرکەکانی ئاوێتەبوون))

١ـبۆچوونی بار و بۆچوونی میتافۆڕەکی سەبارەت بە ئاوێتەبوونی زمان:

زۆربەی توێژینەوەکانی پێش ساڵی (١٩٨٠) وەك گەمپێرز و جاکۆپسن لە بواری ئاوێتەبوونی زماندا سەرنج بۆ گرنگی هۆکاری نازمانی ڕادەکێشن، وەك بابەتی ئاخاوتن و شوێن و کات و پەیوەندی هاوبەشەکانی ئاخاوتن و بەها و نۆرمی کۆمەڵایەتی و گەشەی ڕامیاریی کۆمەڵایەتی و ئایدۆلۆژی. هەموو ئەم هۆکارانە بەیەکەوە وا دانرا کاریگەریی گرنگیان لەسەر هەڵبژاردنی زمانی ئاخاوتن هەیە. لە توێژینەوەیەکی (گەمپێرز)دا بۆ یەکەمجار ئاوێتەبوونی خوازەیی (میتافۆری) لە ئاوێتەبوونی باری جیاکردەوە. ئاوێتەبوونی باری لەکاتێکدا ڕوودەدات، کە گۆڕانێك لەباری ئاخاوتندا سەر هەڵبدات. لە ئاوێتەبوونی باریدا باوەڕ وایە، تەنیا یەکێك لەو دوو زارە، یان زمانەی لەبەردەستدان بۆ ئاوێتەبوون، تەنیا یەکێکیان بەکەڵکی بارێکی دیاری کراو دێت و قسەکەر ناچار دەبێت، لە زمانێکەوە بازبدات بۆ زمانێکی تر، تاوەکو لەگەڵ ئەو گۆڕانانەدا بگونجێت، کە لەباری ئاخاوتندا

ڕوودەدات، بەڵام لە ئاوێتەبوونی مێتافۆری (خوازەیی)دا، بە پێچەوانەوە، بارەکە وەك خۆیەتی و نەگۆڕە، بازدان لە زمانێکەوە بۆ زمانێکی دیکە پەیوەندیی بەو مەبەستەوە هەیە، کە قسەکەر دەیەوێ لە ئاخاوتندا بیگەیێنێت، بەڵام لەبەرئەوەی تێگەیشتن لەمەبەستی قسەکەر بەندە بەپەیوەندیی نێوان زمان و ئەو بارەی کە قسەی تێدا دەکرێ، بۆیە دەبێ پێشەکی ئاگاداری هەڵبژاردنی زمانەکە بین لەبارەکەدا، پێش ئەوەی بتوانین واتای لادانەکە تێبگەین، پێویستە ئەوەش بڵێین جیاوازی نێوان ئاوێتەبوونی مێتافۆری و **ئا**وێتەبوونی بار جێی گومانە.

لە سەرەتای هەشتاکانی سەدەی پێشووەوە، لە دوای توێژینەوەیەکی گرنگ تێیدا پێناسەی بار درایە بەر تیشکی توێژینەوە، بۆچوونێکی تر لەژێر ناوی (شیکارکردنی ئاخاوتن) **ها**تە ئاراوە. ئەم بۆچوونە هەوڵی ئەوە دەدات، لەڕێگەی واتاوە گرنگی بە شوێنەکانی ئاوێتەبوونی زمان بدات و واشی بۆ دەچێت، قسەکەر دەیەوێ ئەم واتایانە لە گوێگر بگەیەنێت. گیروگرفتی مەبەست و واتا لە ئاوێتەبوونی زماندا لەوەدایە بزانرێت، تا چ ڕادەیەك ئەو واتا و مەبەستەی شیکار دەیدات بە شوێنە **ئا**وێتەبوونەکان هەر ئەو واتایانەن کە قسەکەر دەیەوێ بیانگەیەنێ و گوێگر وەریاندەگرێ (Auer, 1984: 71). بۆچوونی شیکاری ئاخاوتن نایەوێ ئەو چوارچێوە تیۆرییانە بسەپێنێ کە شیکار دایاندەنێ، بەڵکو بەدوای

ئەو بنەمایانەدا دەگەڕێ، كە بەهۆیانەوە هاوبەشەكانی ئاخاوتن دەگەنە واتای هاوبەش لە هەڵبژاردنی زماندا. واتە بۆچوونەكە زیاتر بەندە بەوەی، واتای **ئاوێتەبوونی** زمان لە ئاخاوتندا دێتە ئاراوە. شیكەرەوەی ئاخاوتن نكۆڵی لەوە ناكەن، كە بەهۆی گەشەی مێژوویی و پایەی ڕامیاری جیاوازی زمانەكانەوە، تەنانەت لەنێوان یەك كۆمەڵێشدا قسەكەران بەمەبەستی جیاواز و ڕێژەی جیاواز فێری زمانەكان دەبن، لەبەرئەوە هەڵوێست و حەزیان بۆ ئەو زمانانەی لە ژینگەكەیاندا بەكاردێت لەوانەیە جیاواز بێت، بەڵام ئەمە نابێت وا بكات شیكار واتای خۆی، ئەگەر بەندیش بێت بەو زانینەی هەیەتی دەربارەی كۆمەڵێك بدات بەو شوێنانەی **ئاوێتە** دەكرێ، بەتایبەتی ئەگەر شیكارەكە خۆی لە دەرەوەی ئەو كۆمەڵەیە بێت (محەمەد مەعروف و سەباح ڕەشید، ٢٠٠٨: ١٣١). گریمان ئەو زمانانەی لەیەك كۆمەڵدا بەكاردێن، لەڕووی كۆمەڵایەتییەوە لەگرنگیدا یەكسان نین، پرسی **ئاوێتەبوون** لەوەدا دەبێت، بزانرێ چەند لەو واتایانە لەڕێگەی ئاخاوتن و لەیەكتر گەیشتنەوە دێنە بەرهەم.

٢–ئاوێتەبوونی دوو زمان لە نێوان بە هێزی و بێهێزیدا:

بەپێی ئەو سەرچاوانەی لەبەر دەستدان، دوو زمانزانە کۆنەکانیش زمانیان ئاوێتە کردووە، بەڵام زمانەوانانی دوو زمانزانی و شارەزایان، زیاتر وەك نیشانەی بێهێزی زمان سەیریان کردووە، (وێرنچ) پێی وایە ئاوێتەبوونی زمان نیشانەی کەم لێهاتووییە لە دوو زمانزانیدا (Weinreich, 1953: 48). لە ڕاستیدا دیاردەی ئاوێتەوونی زمان نیشانەی زیندوویەتی و پێشکەوتنی زمانە، نەك بێهێزی و دواکەوتووی زمان، بەتایبەت ئاوێتەبوونی زمان خزمەت بەو گروپ و کۆمەڵانە دەکات، کە بەشدار و ئەندامی ئەو زمان گۆڕینەن. ئاوێتەبوونی زمان شێوەیەکی قسەکردنە زیاتر لەو کۆمەڵگایانە بەکاردێت، کە زیاتر لە نەتەوەیەك تێیاندا دەژین، یان زیاتر لە زمانێك تێیدا بەکاردێ. بۆ نموونە، (سانکۆف) ڕاپۆرتی ئەوەی داوە، کە هەندێ لە ناوچە دەشتاییەکانی نیو ـ گونی (New Guinea)، تۆك پیزن (Tok Pisin) و یاببیم (Yabem)، زمان گۆڕینەکانیان لە نێوان ئەو زمانانەی کە دەیزانن گەورەترین شکۆداریی قسەی خەڵکیە و چاوەڕوانی هێزی خاوەنێتی لەو کەسانە دەکرێ (Barbara & Toribio, 2000: 10)، هەروەها شاری هەولێر و کەرکوکیش لەم جۆرەن، چونکە لەم شارانەی کوردستانیش زۆربەی دانیشتوان لەپاڵ زمانی کوردی زمانی عەرەبی و تورکمانیش دەزانن، ئەمەش بۆتە هۆی ئاوێتەبوونی ئەو زمانانە. (گەمپێرز) لە سیمینارێك دەربارەی ئەم کارە خزمەتگوزارییە

ڕوونی دەکاتەوە، کە مامۆستایانی قوتابخانە دەتوانن زمان ئاوێتە بکەن لەکاتی وانە وتنەوەدا، تاوەکو یارمەتی قوتابییەکانیان بدەن لە تێگەیشتن و فێربوونی بابەتەکە، چونکە قوتابی کە بەزمانێك گرفتی هەبێ، کە مامۆستا زمانەکە دەگۆڕێ لەوانەیە لە گرفتەکە ڕزگاری ببێ و تێبگات (Gumperz,1982: 162).

٣-ئاوێتەبوونی زمان تەنیا دوو زمان دەگرێتەوە، یان تاك زمانیش دەگرێتەوە؟

(سکۆتن) بەم جۆرە پێناسەی ئاوێتەبوونی زمانی کردووە ((ئاوێتەبوونی زمان بریتییە لە بەکارهێنانی دوو زار یان شێوەزار، یان زیاتر)) Scotton,2002,32

بە پێی ئەم پێناسەیە ئاوێتەکردنی دوو زار یان دوو شێوەزاری هەمان زمانیش لە یەك بابەتدا، بە ئاوێتەبوونی زمان دادەنرێت. بۆ نموونە، (نوچە، پەیڤ...هتد) ئەو وشانە لە کرمانجی ژووروودا بەکاردێن، بەڵام دەبینین قسەکەرانی کرمانجی ناوەڕاستیش بەکاریدەهێنن.

جیاکردنەوەی ئاوێتەبوونی زمان لە دیاردە پەیوەندیدارەکانی تری زمانی، وەك وشە وەرگرتن (وشە خواستن):

ئاشکرایە، دیاردەی ئاوێتەبوونی زمان جیاوازە لە دیاردەکانی تری زمانی، وەك وەرگرتنی وشە لە زمانانی ترەوە. وشە وەرگیراوەکان ناسنامە ئیتمۆلۆجیایی خۆیان هەیە و سەر بەو زمانەن کە وشەکەی

لێوەردەگیرێت (زمانە بنچییەکە). ئەم وشانە چەندجارە دەبنەوە لە ئاخاوتنی قسەکەردا، لە کۆمەڵگاش بڵاو دەبنەوە. وشە وەرگرتن دیاردەیەکە، کە وشەی زمانی بێگانە تێکەڵ بە زمانی ناوچەیی (خۆماڵی) دەکات. وشە وەرگیراوەکان تێکەڵ بە سیستەمی ڕێزمانی زمانەکە دەبێ و دەبێتە بەشێك لە وشەی فەرهەنگی ئەم زمانە. هەروەها ئەو وشانەش توشی یەککگرتنی وشەسازی دەبن و گۆڕانی دەنگیان بە دوا دادێ و دەکەونە ژێر ڕکێفی یاسای دەنگسازیی زمانی وەرگر.

لە ساڵانی ڕابوردودا چەندین توێژینەوە لەسەر بابەتی ئاوێتەبوونی زمان بڵاوکراونەتەوە و ئەوە نیشاندراوە، ئاوێتەبوونی زمان دیاردەیەکی زمانی بەربڵاوە، ڕوودانەکانی کۆد گۆڕین دابەش نەکراون بەشێوەیەکی هەڕەمەکی، بەڵکو پابەندی یاسا ناوەخۆییەکان دەبن. ((زۆرجار وشەیەك لە زمانی سەرەکی بە واتایەك بەکاردێ، بەڵام کە قسەکەری زمانی دووەم ئاوێتەی زمانەکەی خۆی دەکات واتایەکی تری هەیە، بۆ نموونە: وشەی (عەنتیکە) لە بنچینەدا وشەیەکی لاتینییە، لە زمانی کوردی بەشتێکی سەیروسەمەرە دەگوترێ، وەك دەڵێن (تەماشای ئەو پیاوە چەند عەنتیکەیە.)، کەچی لە زمانی تورکی بە شتی قەدیمە (ئاسار) دەگوترێ عەنتیکە))، (سەرکەوت مصطفی، ١/ ٧/ ٢٠١٢: دیدەنی). ((لە ڕاستیدا هەموو میللەتەکان کاریگەرییان لەسەر یەکتر هەیە و وشە و دەستەواژەی یەکتر

بەكاردەهێنن، جا بەهەمان واتا بێت، یان بە واتایەكی خوازراو، وەكو: وشەی (قەلەندەر) لە زمانی توركی واتایەكی زۆر جوانی هەیە، بە واتای (جوان ـ زۆر ڕێكوپێك)دێت، بەڵام لەكوردیدا واتای پێچەوانە دەگەیەنێ، بۆ نموونە، بەیەكێك دەوترێت (وەیش چەند قەلەندەرە. واتە كەسێكی گوناح و داماوە))، (زمزم عبدالحمید، ٢٠/ ٦/ ٢٠١٢: دیدەنی).لەڕاستیدا جیاكردنەوەی دیاردەی ئاوێتەبوونی زمان و وشە وەرگرتن و دانانیان بەیەك شت كارێكی ئەستەمە، لەبەر ئەم هۆیانەی خوارەوە:

١ ـ ئایا دەكرێ بە شێوەیەكی ئاشكرا لە ڕووی تیۆرییەوە باس لە ئاوێتەبوونی زمان و وشە وەرگرتن بكرێت؟

٢ ـ ئایا دەتوانرێ بە شێوەیەكی ڕوون باسی ئاوێتەبوونی زمان و وشە وەرگرتن و دیاردەكانی تری بەریەككەوتنی زمانی بكرێ لەو گفتوگۆیانەی كە دوو زمانی تێدا بەكاردێت؟

٣ ـ هەروەها پێوەرەكان چین بۆ دەستنیشانكردنی ئەوەی، كەوا وشەی وتراو، وەرگیراوە، یان كۆد گۆڕینی پێكراوە (Woolford, 1983: 38 – 50).

(لابۆڤ) لە ساڵی (١٩٦٩)دا پێوەرێكی دانا بۆ جیاكردنەوەی ئەم دوو دیاردەیە و دەڵێت: ئەگەر وشەكە بەپێی سیسەمی زمانە

وەرگرەکە بەکارهات و کەوتە ژێر یاسای دەنگسازی زمانەکەوە ئەوە خواستراوە، بەڵام ئەگەر ئەو وشانە، وەك نموونە دەرکەوتن لەگەڵ هاوتاکانیان لە زمانی بەخشەردا، لە هەمان کاتدا جیاوازبن لە ڕوودانیان، وەك نموونە لە زمانی وەرگر، ئەوا ئەو کاتە لە کۆد گۆڕینەوە پەیدادەبن (Labov, 1969: 85). ئاشکرایە، کە نابێ هەموو وشەی فەرهەنگی زمان ڕەسەن بن. ناشبێ سڵ لە هەموو وشەیەکی زمانانی دیکە بکەینەوە. بەتایبەتی لە جیهانی ئەمڕۆدا، هیچ زمانێك لە قالبێکی تەسکی خۆماڵیدا گەشە ناکات. جگە لەوەی شوێنی کوردستان و مێژووی چەند هەزار ساڵەی گەلی کورد کارێکی وەهایان کردووە، ژمارەیەکی زۆر وشەی بێگانە بە تایبەتی (عەرەبی و فارسی و تاڕادەیەکیش تورکی) تێکەڵی زمانەکەمان بن (ڕۆژان نوری، ٢٠٠٧: ١٤١).

بۆمان دەردەکەوێت، چۆن زمانی کوردی لە ڕووی زمانەوانی و زاراوەسازییەوە کاریگەریی لەسەر زمانە دراوسێیەکان هەیە، بە هەمان شێوە، ئەوانیش کاریگەریان لەسەر زمانی کوردی هەیە. هەبوونی زاراوەی دراوسێ لە فەرهەنگی زمانی کوردیدا، ئەگەر بەپێی پێویستیی زمانەکەمان بێ، دیاریدەیەکی سروشتییە، نیشانەی دواکەوتوویی گەلەکەمان و بێ پێزی و هەژاری زمانەکەمان نییە، بەڵکو نیشانەی زیندوویەتی زمانەکەمانە.

ئەو زمانە دراوسێیانەی زیاتر كاریگەرییان لەسەر فەرهەنگی زمانی كوردی هەیە، لەڕووی تێكەڵاو بوون و وەرگرتنی وشە و زاراوە و دەربڕینەوە بریتیین لە زمانەكانی (عەرەبی، توركی)، بە پێویستی دەزانین بەكورتی باسی ئەو وشە و زاراوانە بكەین كە لەهەردوو زمانی عەرەبی و توركییەوە هاتونەتە ناو زمانی كوردییەوە:

أ ـ وشە و زاراوەی عەرەبی:

پەیوەندیی نەتەوەكەمان بە نەتەوەی عەرەب سەرەرای دێرینی و كۆنی، لەسەر بناغەیەكی ئاینی و ڕامیاری و ئابووریی و ئەدەبی و زانیستیی و دراوسێیەتی دامەزراوە. لە زمانی كوردیدا زۆر وشە هەیە، كە لە زمانی عەرەبییەوە وەرگیراون. هاتنە ناوەوەی ئەو وشانە بۆ زمانی كوردی دەگەڕێتەوە بۆ پەیدابوونی ئیسلام و دراوسێیەتی و تێكەڵاوی كورد لەگەڵ عەرەبدا.

ـ وشە و زاراوەی عەرەبی بە چەند شێوەیەك هاتۆتە ناو فەرهەنگی زمانی كوردییەوە:

١ ـ وەرگرتنی وشە و زاراوەی عەرەبی بەبێ دەستكاری:

بەشێك لەو زاراوانە ناوی تایبەتین، یان ناوی كەلوپەل و شتی ترن، لەگەڵ هاتنیان بۆ ناو فەرهەنگی زمانی كوردی، وەكو خۆیان بەبێ دەستكاری بەكاردەهێنرێن، وەك: (زەكات، فاطمة، كەریم ... هتد).

٢ ـ وەرگرتنی وشە و زاراوەی عەرەبی بە دەستکارییەوە:

ئەمەش ئەو وشە و زاراوە عەرەبیانە دەگرێتەوە، کە کورد وەریگرتوون و خستونیەتیە ژێر باری دەستوری زمانی کوردی و خۆماڵی کردوون، یەکێك لەو دەستکاریانەش لە ڕووی دەنگیەوەیە. بۆ نموونە، ئەگەر لە وشەیەکی عەرەبیدا دەنگێك هەبووبێ، کە لەگەڵ یاسای فۆنۆلۆجی زمانی کوردیدا ڕێکنەکەوتبێ، ئەوا گۆڕانێکی بەسەردا هێنراوە، وەك: ثلاجة ـ سەلاجە، قلم ـ قەڵەم...هتد.

ئەم دیاردەیە لە زمانەکانی تریشدا هەیە، لە زمانی ئینگلیزی پێی دەوترێت (ترانسلەتیرەیشن ـTransliteration) لە زمانی عەرەبی بە (التعريب) ناو دەبردرێت و لە زمانی کوردیش دەکرێ بە کوردانَدن (بەکوردی کردنی زاراوە) ناوی ببەین. لەم بارەیەوە (جەمال نەبەز) دەڵێت: ((هەر وشەیەکی بێگانە، کە هاتە ناو زمانی کوردی، دەبێ بخرێتە ژێر ڕکێفی دەستوری زمانەوانی کوردییەوە و لە ڕووی (مۆرفۆلۆژی و فۆنۆلۆژی و ئۆرتۆگرافی) یەوە))، (جەمال نەبەز، ١٩٧٦: ٧٧). زمانی کوردی، لە مێژە سوودی لەم ڕێگایە وەرگرتووە ئەو وشە عەرەبیانەی وەرگیراون، کەوتوونەتە ژێر دەستوری دەنگسازی و زمانەوانی کوردیەوە و خۆماڵی کراون، واتە (کوردێنراون)، بە تایبەتی لە ڕووی ئەو دەنگانەی کە لەگەڵ فۆنەتیکی زمانی کوردیدا ناگونجێن. وەك، هەندێ دەنگ کە لە زمانی عەرەبیدا هەیە، بەڵام لە زمانی کوردیدا فۆنیم نین، وەك: ((پ، ژ،

ص، چ، گ، ڤ))، خاڵێکی تر لەبارەی بەکارهێنانی وشەی عەرەبی لە زمانی کوردیدا ئەوەیە، کە هەندێ کەس جگە لەوەی لە ئاخاوتندا، یان نووسیندا، زۆر وشەی عەرەبی بەکاردەهێنن و بە زمانی کوردی ڕەوان قسە ناکەن، وشەی هاوواتای کوردی و عەرەبی بەدوای یەکدا دووبارە دەکەنەوە وەك: (ڕێز و ئیحترام، کورت و موختەسەر، یاسا و قانوون، وەعد و پەیمان... هتد)، لەبەرئەوەی ئەم وشانە هاوواتان و بە هەردوو زمانی کوردی و عەرەبیش یەك واتا دەبەخشن، بۆیە پێویست بە دووبارە کردنەوە ناکات، هەروەها پێویستە لە نووسینیشدا بەکارنەهێنرێن (ڕۆژان نوری، ٢٠٠٧: ٢٦٣).بەڵام ئەم وشانە زۆر جار بەتەك یەکەوە، واتا کوردی و عەرەبییەکە دەڵێن زیاتر بۆ چەخت کردنەوەیە.

ب ـ وشە و زاراوەی تورکی لە زمانی کوردیدا:

هەروەك چۆن لەئەنجامی تێکەڵاویی و دراوسێیەتی کورد لەگەڵ عەرەب، ژمارەیەك وشەی عەرەبی هاتوونەتە ناو زمانی کوردییەوە، بە هەمان شێوە گەلێك وشەی تورکی هاتوونەتە ناو زمانی کوردییەوە، وەك: (قاپی، قوشتەپە، قەرەهەنجیر، دیشلەمە... هتد). هەروەها هەندێك پاشگری وەکو (چی – چایچی) لە تورکییەوە هاتونەتە ناو زمانی کوردییەوە و هۆیەکەشی ئەوەیە: جگە لە هاوسێیەتی کورد و تورك، تورکەکان بۆ ماوەی چەندین سەدە بەناوی

خەلافەتی ئیسلامەوە دەوڵەتی عوسمانییان دامەزراندووە و کوردستانیش بۆ ماوەیەکی زۆر لەژێر حوکمڕانی ئەواندا بووە، بۆیە زۆر وشەی تورکی لە زمانی کوردییدا دەبینرێن. هەرچەندە ئەو دوو دیاردەیە (وشە خواستن و ئاوێتەبوونی زمان) لە ڕووکەشی دەرەوە لەیەك دەچن، بەڵام ئەمانە بەشێوەیەکی سەرەکی میکانزمی جیاوازن بۆ بەیەك بەستنەوەی زمانەکان. ئەو زانیاریانەی ئێستا لەبەردەستدان ئەوە دەردەخەن، کە وشە وەرگرتن لە زمانانی ترەوە، جا وشەکان کۆن بن و ئێستا بەکاربێن، یان ئەوەتا شوێنی خۆیان گرتبێ لە زمان، بریتییە لە دەرکەوتنێکی سەرەکی بەریەککەوتنی زمان لە زۆربەی ئەو کۆمەڵگایانەی دوو زمان، یان زیاتری تێدا بەکاردێ.

٤–ئەرکەکانی ئاوێتەبوونی زمان:

ئاوێتەبوونی زمان بۆ ئەنجامدانی چەندین ئەرك بەکاردێ، وەك:

١. ئەرکی ئاڕاستەکردن:

ئاوێتەبوونی زمان لێرەدا لە بەرژەوەندی قسەکەردا دەبێ. ئەرکی ئاراستەکردن چەند شێوەیەکی جیاواز و دژ بەیەك وەردەگرێ. بۆ نموونە، ئاوێتەبوونی زمان بە مەبەستی ئەوە دێت، کە هەموو گوێگرەکان لە بابەتی ئاخاوتنەکە بگەن و تێیدا بەشداربن. بە پێچەوانەشەوە، هەندێجار تێکەڵکردنەکە بۆ ئەوەیە هەموو گوێهەڵخەرەکان، کە لەوێدان لە بابەتەکە نەگەن و قسەکەر تەنیا یەك گوێگر هەڵدەبژێرێ، کە بەوردی لە بابەتەکە بگات، ئەم گوێگرە دەبێ شارەزایی لە هەردوو زمانەکەدا هەبێ. وا چاوەڕوان دەکرێت گوێهەڵخەران لە کەرەستە ئاوێتەکردنەکە نەگەن، یان شارەزاییان لەو زمانەدا نەبێت. هەموو ئەو جۆرە ئاوێتەکردنانەی پەیوەندییان بە هاوبەشەکانی ئاخاوتنەوە هەیە، قسەکەر یان گوێگر لە جۆری ئاڕاستە کردنن (محەمەد مەعروف و سەباح ڕەشید، ٢٠٠٨: ١٢٨).

ئاخاوتنی ژ/(٣)

(أ) سڵاو.

(ب) سەرچاوم بە خێر بێیت.

(ج) کاکە چۆنن؟

(ب) ڕوو دەکاتە (أ) و دەڵێت (ئەپاڕڕام و دوننام).

لەم نمونەیەدا (ب) نایەوێت، کە (ج) بزانێ دەگەڕێتەوە، بۆیە زمانی دەگۆڕێ بۆ تورکمانی.

٢. ئەرکی خۆدەرخستن:

قسەکەر هەندێجار لە ڕێگەی ئاوێتەبوونی زمانەوە کەسایەتی خۆی دەردەبڕێ، بۆ نموونە لەوانەیە لەبەرئەوە ئەو دوو ئاوێتەیە بکات، کە زمانی باڵابن و خاوەن ناوبانگ و سەروەری خۆیان بن، بۆیە بەڕێزەوە سەیریان دەکات.

ئاخاوتنی/ (٤)

ـ گیانە، ئەمڕۆت پێ چۆنە؟

ـ اليوم حلو!

٣. ئەرکی ئاماژەکردن:

ئەو ئەرکە زیاتر لەو بارانەدا هەستی پێدەکرێ، کە قسەکەر شارەزایی لە یەکێك لەو دوو زمانە کەمتر بێت، کە ئاوێتەیان دەکات و واژەکانی بەباشی نازانێت، بۆیە هانا بۆ زمانەکەی تر دەبات، کە باشتر دەیزانێ و وشەو واژەکانی لەبەر دەستدان.

ئاخاوتنی ژ/ (٥)

ـ مەمنوع درێژ بی، لازم پیاسە؟

ـ چ بکەم دکتۆرە ناتوانم و خۆم ڕاناگرم.

٤. ئەرکی پسپۆڕی:

ئەم ئەرکە پەیوەندیی زۆری بە بابەتی قسەکردنەوە هەیە. هەندێ بابەت لەوانەیە یەکسەر ببێتە هۆی ئاوێتەبوونی دوو زمان، بە تایبەتی کە یەکێك لە زمانەکان پسپۆڕی لە بابەتەکەدا زیاتر بێت. بۆ نموونە، کە لە زمانەوانی دەدوێن لەوانەیە کوردی و ئینگلیزی تێکەڵکردن ئاسایی بێت، چونکە ئینگلیزی زاراوەی زیاترە و بڵاوترە و زیاتر لەبەر دەستدایە، لە وانەشە ئاوێتەبوونی زمان بۆ مەبەستی ڕوونکردنەوە و تێگەیاندن پێویست بێت. بۆ نموونە: هەندێجار کاتێ دکتۆر سەردانی نەخۆشەکەی دەکات بە زمانی کوردی قسەدەکات، بەڵام کە لەگەڵ یاریدەدەرەکانی قسەدەکات دەربارەی نەخۆشی ئەو کەسە بە زمانی ئینگلیزی قسە دەکات، تا نەخۆشەکە تێی نەگات و لەترسان باری دەروونی تێك نەچێ، یان لەوانەیە لەبەر ئەوە بێ کە زمانی ئینگلیزی زمانی زانستە.

٥. ئەرکی کۆمەڵایەتی:

لە هەندێك باردا ئاوێتەبوونی زمان لە ئاخاوتندا بەهۆی پێگەی کۆمەڵایەتییەوە دەبێت، هەندێك توێژەر بە ئاوێتەبوونی میتافۆری ناویان بردووە، کە تێیدا باری قسەکردن، واتە کات و شوێنی قسەکردن ئاوێتەبوونی زمانەکە دەسەپێنن (Poplack, 1980: 598)، وەك:

ـ سەن چۆخ جوان سەن.

مەبەست لەم ئاوێتەبوونە جێخۆشکردن و نزیکبوونەوە و پاراستنی پەیوەندییەکی کۆمەڵایەتی لەبارە لە نێوان قسەکەر و گوێگرەکانیدا.

٦. ئەرکی مێتازمانی:

ئەم ئەرکە کاتێك ئەنجام دەدرێت، کە قسەکەر بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ، یان ناڕاستەوخۆ دوو زمان ئاوێتە دەکات. بۆ نموونە ئەم جۆرە ئەرکە لەو کاتانەدا ڕوودەدات، کە قسەکەر لە زمانێکەوە باز دەدات بۆ زمانێکی تر، بۆ ئەوەی توانستی خۆی لە زمانێکدا نیشانبدات. وەکو ئەم نموونەی خوارەوە کە گوێگر بۆ خۆدەرخستن، گوایە زمانی عەرەبی دەزانێ، لە زمانی کوردیەوە باز دەداتە زمانی عەرەبی:

ئاخاوتنی ژ/ (٦)

ـ دەزانی ئازاد بەقسەکەی شیلان تورەبوو؟

ـ هەقی خۆیتی، قابیلە ئینسان چییە؟ لحم و دمە.

یان زۆر جار قسەکەر لە کاتی درکاندنی وشە تابۆکاندا لە زمانێکەوە بازدەدات بۆ زمانێکی تر، تاوەکو نەکەوێتە بەر ڕەخنەی کۆمەڵگە، چونکە درکاندنی ئەم وشانە لە کۆمەڵگەدا ڕێگە پێنەدراون.

٧. ئەرکی جوانکاری:

زۆرجار ئەوانەی دوو زمان، یان زیاتر دەزانن لە نوکتە و یاریکردندا لە زمانێکەوە بۆ زمانێکی تر باز دەدەن، وەك لەم نموونەیەدا دەیبینین:

ئاخاوتنی ژ/ (٧)

ـ ((بارام بەگی ئەحمەد بەگی ڕیشێن و شێخ عەلی شێخ کەریم ئەچنە لۆقنتە. کابرای "بۆی" دێت ئەڵێ چی ئەخۆن؟ بارام بەگ ئەڵێ: من برنج و شێخ مەحشی. (بۆیەکە) ڕوو ئەکاتە شێخ عەلی ئەڵێ: أنت هم شێخ مەحشی؟ ئەڵێ: نا نا أنی شیخ عەلی!))، (عەلائەدین سەجادی،٢٠٠٧ :٢٠٦).

یان هۆنەر کە دێرە هۆنراوەیەك، یان نیوە دێڕێك لە هۆنراوەی شاعیرێکی تر دەهێنێ و ئاوێتەی بە هۆنراوەکەی خۆی دەکات. ئەم دیاردەیە پێی دەگوترێت (تێهەڵکێش). مەرجیش نییە، ئەو تێهەڵکێشەی کە هۆنەر دەیکات لە هەمان زمان بێت، بەڵکو بۆی هەیە باز بدات بۆ زمانی تریش، وەکو (شوکری فەزلی) دەڵێت:

((مەکەن لۆمەم ئەمێستە وا نەزانی

(متى أضع العمامة تعرفوني)

وەیان (حاجی) دەڵێت:

لە حەدیسا هەیە حەبیبی خودا

گوتی: (الکاسب حبیب الله)))، (عەزیز گەردی،٢٠٠٢: ٩٦).

بەشی سێیەم: ((هۆکاری ئاوێتەبوون و خستنە ڕووی نموونەکان))

١-گرنگترین تایبەتیی ئەو زمانانەی ئاوێتە دەکرێن لەگەڵ قسەکەران ئەمانەن:

١ـ بەڕای(پۆپلاك) تەنیا ئەو کەسانە دەتوانن ئاوێتەبوونی زمان بکەن، کە بە تەواوی دوو زمانەکە دەزانن (Poplack, 1980: 599)، هەندێکی تر باوەڕیان وایە ئەو کەسانەی ئاوێتە دەکەن، نەك هەردەبێ دوو زمانەکە بە تەواوی بزانن، بەڵکو دەبێ هەر لە منداڵییەوە فێری ئەو زمانانە بووبن، چونکە بازدان لە زمانێکەوە بۆ زمانێکی تر لە چوارچێوەی تاکە ڕستەیەکدا توانستێکی زمانی باڵای دەوێ (Mslaughin, 1987: 212). ئەم تایبەتییە لە هەموو جۆرێکی ئاوێتەکردندا پێویست نابێ. هەندێجار قسەکەر وشەیەك، یان کەرەسەیەك دەخاتە ناو چوارچێوەی ڕستەیەکەوە، لەبەرئەوەی ئەو وشەی لەسەردەم نییە و بیری چۆتەوە، یان هێشتا لە زمانە بنەڕەتییەکەدا فێری نەبووە. ئەو قسەکەرانەی کە زمان ئاوێتە دەکەن بەزۆری ئەوانەن، کە لە چوارچێوەی یەك ڕستەدا ئاوێتەکردنەکە ئەنجام دەدەن. بەباوەڕی (ماکلور) منداڵ لە تەمەنی هەشتساڵیدا توانای ئاوێتەبوونی دەبێت، بەڵام توێژینەوەی تر هەیە سنوور بۆ تەمەن دانانێن و دەڵێن ئەوانەی کە لە وڵاتی خۆیان کۆچ دەکەن بە تایبەتی هەرزەکارەکانیان زمان ئاوێتە دەکەن.

٢ ـ وشەی ئەو زمانانەی ئاوێتە دەكرێن بە بەراورد لەگەڵ زمانە سروشتییەكان زۆرتر بەر تەسكترە، چونكە زمانێكی ئاوێتە بە لایەنی كەمی وشەكانی پێویستە و بۆ پەیوەندی لەبوارێكی دیاریكراودا كەڵكی هەیە.

٣ ـ تایبەتییەكی تری ئاوێتەبوونی زمان پێكهاتەی سانا و ساكاری دوو زمانەكەیە، چونكە لایەنی ڕێزمانی و دەستوری زۆر كەم بەر ئەم دیاردەیە دەكەون (حوسێن یەعقووبی، ٢٠٠٧: ١٥٣).

٤ ـ قسەكەران ناتوانن مەبەست و ئایدیای خۆیان بەشێوەیەكی گونجاو و ڕوون بە زمانێك دەرببڕن، بۆیە كەڵك لە زمانێكی دیكە وەردەگرن، واتە ئاوێتەكردنەكە بۆ گەیاندنی مەبەستێكە، كە قسەكەر بە زمانێك ناتوانێ بیگەیێنێتە گوێگر، بۆیە بازدەدات بۆ زمانێكی تر.

٥ ـ لەوانەیە ئاوێتەبوونی زمان هەستی دۆستایەتی، دوژمنكاری، گاڵتە پێكردن ...هتد. لەلای گوێگر دروست بكات.

٢-هۆیەکانی ئاوێتەبوونی زمان بەگشتی و زمانی کوردی و زمانی سریانی بەتایبەتی:

هەر دیاردەیەکی زمانی هۆکاری جیاوازی هەیە، لەڕووی چەندایەتی و چۆنایەتییەوە، کە ئەمەش لە زمانێکەوە بۆ زمانێکی تر دەگۆڕێت، لە هەمان کاتدا هێواشی و خێرایی هۆکارەکە بەگوێرەی بارودۆخی ئەو زمانە دەگۆڕێت، هۆیەکانی تێکەڵاوبوونی دیاردەی ئاوێتەبوونی زمان بریتیین لە:

١ ـ فێرکردن و فێربوونی زمانی بێگانە، واتە زانینی زیاتر لە زمانێك دەبێتە هۆی زمان گۆڕین لەکاتی قسەکردندا (إبراهيم بن علی، ١٤٢٧هـ: ٢).

٢- خوێندن بە زمانی بێگانە، بۆ نموونە ئەگەر مەسیحێك خوێندنی بە زمانی کوردی بێت، لەکاتی ئاخاوتندا، بێئەوەی هەستی پێبکات زمانی دایك و زمانی کوردی ئاوێتە دەکات.

٣- دایك و باوکی زمان جیاواز، بۆ نموونە مێرد کورد/ ژن سریانی زمان،یا بەپێچەوانەشەوە، منداڵەکانیان ئەو دوو زمانە ئاوێتە دەکەن.

٤- ژینگە و دەوروبەر، واتە ئەو ناوچانەی زیاتر لە نەتەوەیەك تێیاندا دەژین، بۆ نموونە، وەك شاری کەرکوك، یان شاری هەولێر جگە لە کورد، عەرەب و تورکمان و ... هتد تێدا دەژی، یان شاری کۆیە کە کورد و مەسیحی سریانی زمانی تێدا دەژی، ئەمە وا دەکات قسەکەران ئەو زمانانە ئاوێتە بکەن.

٥- ئەگەر هاتوو ئەو دوو زمانەی بەرانبەر یەكترن، ژمارەی قسەپێكەرانی یەكێكیان زیاتر بوو لەوی تریان، ئەوا زمانە بەهێزەكە بەسەر زمانەكەی تر زاڵ دەبێت و بە تایبەتی ئەگەر لە ڕووی شارستانی و ڕۆشنبیری و ئەدەبییەوە پلەیەكی بەرزی هەبیٚ، ئەوا سیستەمی ئەو زمانە بەكاردیٚ لەكاتی ئاوێتەبوونی زماندا.

٦ ـ ئەگەر دوو میللەت دراوسیٚ بوون و ئەندامانی میللەتێكیان چوونە ناو میللەتەكەی تر، جا بە هەر هۆكارێك بێت، وەكو: كۆچكردن، خوێندن، ئابووری...هتد، ئەوا زمانی خۆیان و زمانی میللەتەكەی تر ئاوێتە دەكەن. واتە دراوسێیەتی میللەتان وا دەكات زمانەكانیان تێكەڵ بەیەك ببێت.

٧ ـ جەنگی دوور و درێژی نێوان دوو میللەتی زمان لێك جیاواز، یان چەند میللەتێكی زمان لێك جیاواز دەبێتە هۆی ئەوەی زمانەكانیان ئاوێتە بەیەك بن.

٨ ـ پەیوەندیی بازرگانی نێوان دوو میللەتی زمان لێك جیاواز، دەبێتە هۆی ئەوەی كە زمانەكانیان تێكەڵ بەیەك ببێت، بە تایبەتی ناوی ئەو شتومەك و كاڵایانەی كە هاوردە دەكرێن، هەرچەندە ئاستی ئاڵوگۆڕی بازرگانی نێوان دوو میللەت زیاتر بێت دیاردەی ئاوێتەبوونی زمانیش پتر دەبێت (عەبدولواحد ئەلوافی، ٢٠٠٧: ٢٥٦).

٩ ـ پەیوەندیی ڕۆشنبیری و كلتووری نێوان دوو میللەتی زمان لێك جیاواز، دەبێتە هۆی ئاوێتەبوونی زمانەكانیان، قسەكەرانی هەردوو

میللەتەکە سوود لە وشە و زاراوەی یەکتر وەردەگرن. تەنانەت هەندێجار لە ڕووی ڕێزمانیش سوود لە یەکتری وەردەگرن. وەك: نامەحرەم، حەرامزادە، حاشاوەلیلا،شەوی یەلدا...هتد.

١٠ ـ هۆکاری کلتووری و کۆمەلآیەتی: تامەزرۆبوون و لێکنزیکی کلتووری ئەو دوو نەتەوەیە هۆکارێکی ترە، بۆ ئاوێتەبوونی ئەو دوو زمانە، (ڕۆمەین) پێی وایە کۆمەڵێك هۆکار و پاڵنەر هەن، کەوا دەکەن قسەکەران زمان بگۆڕن و تێکەڵی بکەن، بەلآم هۆکاری کۆمەلآیەتی گرنگترینیانە (Romaine, 1989: 15).

٣–ئاوێتەبوونی زمانی کوردی و زمانی سریانی لە شاری کۆیە

زمانی زکماکی ئاخاوتنی مەسیحییەکانی کۆیە زمانی سریانییە، بەلآم لەبەرئەوەی بەدرێژایی مێژوو لە کۆیەو گوندی هەرمۆتە ژیاون، بەهۆی ئەوەی مەسیحییەکان تەنها لەسنورێکی دیاریکراو لەناو خۆیان ئەو زمانەیان بەکارهێناوە، بۆیە وشەکانی هێندە نەهاتوونەتە نێو زمانی کوردی، بەلآم زۆر وشەی کوردی هاتۆتە نێوزمانی سریانی، هەندێ وشە بەسیما تایبەتییەکەی خۆیان هاتوون و وەکو خۆیان ماونەتەوە، هەندێ وشەش گۆڕانکاریان بەسەرهاتووە، هەندێ وشەش پاشگر، یاخود پێشگری زمانی سریانییان وەرگرتووە، سیماکەی زۆر گۆڕاوە، ئەگەر کوردێك تەواو لێیان ورد نەبێتەوە نایانناسێتەوە، هەندێ وشەی کوردیش کەهاتوونەتە نێوزمانی سریانی، کەوتونەتە

ژێر ڕکێفی فۆنەتیکی سریانی و ئاوێتەی وشە سریانییەکان بووین، بۆ نموونە وشەی (سەوسڕ) لەزمانی سریانی بەواتای (سوڕانەوە) دێت، زۆر ئاشکرایە لەزمانی کوردی وەرگیراوە، وشەی (باشیلیٚ) بەواتای (باشە) دێت و لەزمانی کوردییەوە وەرگیراوە، بەڵام پاشگری (یلیٚ)ی وەرگرتووە، (یلیٚ) فرمانی بێهێزە بۆ دەمی ئێستا، بەرانبەر بە (ە)ی زمانی کوردییە، واتە (باشە=باشیلیٚ)ی زمانی سریانی، جگە لەوەش دەنگی (ش) نەبرە(شەدە)ی دەخرێتە سەرو زۆر قورستر گۆ دەکریٚ، بەدەیان وشەی ترمان هەیە، بەڵام توێژینەوەکەی ئێمە، تەنها لەبارە شیعری ناوچەی کۆیەیە، کە ئاوێتەن لە زمانی کوردی و زمانی سریانی، بۆیە درێژە بە بواری وشە نادەین.

٤- نموونەی شیعری فۆلکلۆر:

فۆلکلۆر سامانێکی دەوڵەمەندی نەتەوەکانە، شیعریش لەبەرئەوەی هەڵگری هەست و سۆزێکی بەهێزەو دەکرێتە گۆرانی، بۆیە لەڕوحییەتی کەسەکان نزیك ترە، ئێمە ئەم نموونە شیعرییانە دەهێنینەوە، لە وشەی کوردی و سریانی پێکهاتوون، واتە ئاوێتەیەکن لە زمانی کوردی و سریانی. بۆنموونە:

بەزمانی کوردی:

لەسەریە کۆڵانەکە

لەسەریە کۆڵانەکە،

گەیمە کچە جوانەکە

گەیمە کچە جوانەکە.

لەعاردیمدا گۆتی وەی

لەعاردیمدا گۆتی وەی،

ماچم کرد گۆتی ئۆخەی

ماچم کرد گۆتی ئۆخەی.

بەزمانی سریانی:

بینی و بێنەخ تورانێ

بینی و بێنەخ تورانێ

بەسە شەدرەت خەبرانێ

بەسە شەدرەت خەبرانێ

ئیتن ناشێ سەتانێ

ئیتن ناشێ سەتانێ

کۆدی گاوەن بوختانێ

کۆدی گاوەن بوختانێ. (سیروان ئۆغز، هەرمۆتە- کۆیە: ١٨-٢-٢٠١٥: دیدەنی).

ئەمە، گۆرانییەکی شایی و هەڵپەڕکێیە، کە زیاتر لەکاتی شایی سێ پێیی دەوترێ، هەر دێڕەی چوار جار دەوترێ، دووجار کەسی گۆیندە (گۆرانی بێژ)، دووجاریش سەرجەم ئامادەبوون، یان سەرجەم شایکەران دەیلێنەوە. ئەم گۆرانییە لەحەوت بڕگە پێکهاتووە (٤+٣) بەهەمان ڕیتم و کێشی کوردی بەزمانی سریانیش دەوترێ، واتە کاتێ

گۆرانی بێژ کۆپلەیەك بەزمانی کوردی دەڵێ، کۆپلەی دووەم بەزمانی سریانی دەڵێ، ئینجا بەزمانی کوردی، دواتر بەزمانی سریانی...، لێرەدا نموونەیەك دەهێنینەوە، کۆپلەی یەکەم بەزمانی کوردی و کۆپلەی دووەم بەزمانی سریانی دەخەینە ڕوو، شیعرە سریانییەکەمان وەرگێڕاوتە سەر زمانی کوردی، بەڵام تەنها ماناو مەفهومەکەمان وەرگێڕاوەتە سەر زمانی کوردی نەمان کردۆتەوە شیعر، چونکە تایبەتمەندی وشە قافییەدارەکانی زمانی سریانی، کە وەریبگێڕدرێتە سەر زمانی کوردی، لایەنی مۆسیقاو جوانیەکی دەشێوێ، بۆنموونە وشەی (تورانێ) واتە چیاکان، (خەبرانێ) واتە قسەکان، (بوختانی)، وشەیەکی کوردییە، واتە بوختان. (سەتانێ)، واتە شەیتان. واتە لەزمانی سریانی قافیەی شیعرەکەیان دابین کردووە: (تورانێ، خەبرانێ، بوختانێ، سەتانێ)، جگە لەو قافییە یەکگرتووە جوانە، هەریەك لەم وشانەش لەسێ برگە پێکهاتوون. بەرانبەر ئەم وشانە لە زمانی کوردی دەبنە: (چیاکان، قسە، بوختان)، کە دیارە کێش و سەرواکانیان جودایە.

وەرگێڕانی مەفهومی شیعرە سریانییەکە: نێوانمان چیاو چۆڵەوانییە، بەسە هەواڵان مەنێرە، چونکە کەسانی شەیتان زۆرن، بوختانمان بۆهەڵبەستن و لێکمان دەکەنەوە.

لەشیعرێکی تردا کە هەر کۆپلەیە و بە زمانێك دەگوترێ، کە هەر دێرەی دووجار دەوترێ، جارێك کەسی گۆرانی بێژ جاری دووەم

کۆرس، لەکاتی بردنی بوك و زاوا بۆکڵێسە لەڕێگا بەچەپڵەڕێزانەوە ئەم گۆرانییە دەوترێ، لەکاتی شایی و هەڵپەڕکێش دەگوترێ، ئەم شیعرە بەکێشی پەنجەی خۆماڵی دەکێشرێ، کێشی (٥+٥).

بەزمانی کوردی:

ئەی لایلی لایلی باوانم لایلی

ڕاستیم پێ بڵێ بۆوا بێ مەیلی

شەربێ لەداخت بچمە کەنیسە

شەهادە بێنم بەدینی عیسا

بەزمانی سریانی:

پۆش تاڵی دکتۆر هەلی دەرمانە

من کومەخ زۆرەو سەدرەخ مەیانە

کبن من باخچەخ بەس ترێ ئەرمۆنێ

لەتۆرەت لبی ئەمرەت قەدۆمێ (عیسا ئێلیا-کۆیە- ١٧-٢-٢٠١٦: دیدەنی).

وەرگێڕانی مەفهومی شیعرەکە: بۆم ببە دکتۆر پێم بدە دەرمان، لەم دەمە بچکۆڵەو لەوسینگە نەرمە، دوو هەنارم دەوێ لەباخچەت، دڵم مەشکێنەو پێم مەڵێ بڕۆ و سبەی دەتدەمێ. دەبینین لەنێو شیعرە سریانییەکەش وشەیەکی کوردی بەکارهاتووە، هەرچەندە بەرانبەر وشەی (باخچە) لەزمانی سریانی وشەی (گەنسا)مان هەیە، بەڵام کوردییەکە بەکارهاتووە.(باخچە+خ)، ئەم (خ) لە زمانی سریانی

بۆکەسی دووەمی مێ بەکاردێت، بۆنمونە بۆکەسی یەکەم و دووەم و سێیەمی مێ بەم شێوەیە بەکاردێ:

باخچ+ی=باخچی، بەزمانی کوردی: باخچەم

باخچە+خ=باخچەخ، بەزمانی کوردی: باخچەت

باخچە+و=باخچەو، بەزمانی کوردی= باخچەی

بۆ نێر بەم شێوەیە لەزمانی سریانی بەکاردێ:

باخچ+ی=باخچی، کەسی یەکەمی تاك لەزمانی کوردی: باخچەم

باخچ+ۆخ=باخچۆخ، کەسی دووەمی تاك لەزمانی کوردی: باخچەت

باخچ+ێو=باخچێو کەسی سێیەمی تاك لەزمانی کوردی دا، باخچەی

واتە وشەی کوردی، یان عەرەبی بێتە نێو زمانی سریانی لەکاتی بەکارهێنانیدا جگە لە فۆنەتیك، لەڕووی پێکهاتەشەوە یاسا زمانەوانییەکانی زمانی سریانی بەسەری پراکتیزە دەبن، وەك وشەیەکی ئەم زمانە مامەڵەی لەگەڵ دەکرێ.

ڕاناوی جودا لەزمانی سریانی دا، کەسی یەکەم و دووەم و سێیەم بۆ نێر:

ئانە=من

ئەهات=تۆ

ئاوە=ئەو

ڕاناوی جودا کەسی یەکەم و دووەم و سێیەمی تاکی مێ

ئانە=من

ئایەت=تۆ

ئایە=ئەو

ڕاناوی جودا بۆ کۆی نێرو مێ:

ئەخنی= ئێمە

ئەختۆخم=ئێوە

ئانی=ئەوان

ڕاناوی لکاو لەزمانی سریانی دا:

بۆ مێ: بۆنموونە لەڕستەی، سەرم دێشێ (ڕێشی گماریێ)، ڕێشە=سەر

ڕێشي گماریێ=سەرم دێشێ

ڕێشەخ گماریێ=سەرت دێشێ

ڕێشەو گماریێ=سەری دێشێ

(ی،خ،و)

بۆنێر:

ڕێشي گماریێ=سەرم دێشێ

ڕێشێو گماریێ=سەرت دێشی

ڕێشێو گماریێ=سەری دێشی

(ی، ێو،ێو)

لەنمونەیەکی دیکەدا:

بەزمانی کوردی:

هە مشکە مشکە مشکە

حیلانێ

ئەو سالێ ساڵەکەی وشکە

حێلانێ

مشك نیەو دووپشکە

حێلانێ

مشك چووە کولینێ

حیلانێ

خواردی ماستی ئامینێ

حیلانێ

بەزمانی سریانی:

ئایلە خێت خەبووشە

حێلانێ

کوت ئێنەو قەتلێ ئشتە

حێلانێ

ئایلە رێشت گارێ

حیلانێ

پەرساوا جولێ خوارێ

حێلانێ

نەشقنەو کمرە گمارێ

حیلانێ

وەرگێڕانی مەفهومی ئەم كۆپلە شیعرە: ئەوەتا لەبن دارسێوە،حێلانیێ، هەرچاوەی شەش كەس دەكوژێ، حێلانیێ، ئەوەتا لەسەر بانەو جلی سپی ڕادەخا، حێلانیێ، ماچی كەم دەڵێ دێشی. حێلانیێ. تەواوی ئەم گوتراوە بەوشەی سریانی داڕێژراوە، بەڵام (حێلانیێ)، كە لەكوردییەوە وەرگیراوەو هەردوو گوتنەكە ئاوێتەی یەكتر بووین، ئەمەش دەلیلی ئەوەیە كەمەسیحییەكانی كۆیە لەدێرین زەمانەوە لەگەڵ برامسوڵمانەكانیان بەتەبایی پێكەوە ژیاون و كلتوورێكی هاوبەشیان هەبووە.

بەزمانی كوردی:

مشك نیەو مەزنە

حیلانیێ

سمێل پێچكە بزنە

حیلانیێ.... (سەخەریا عیسا كەریم– فۆلكلۆر زان، هەرمۆتە– كۆیە: ٢١–٢–٢٠١٦: دیدەنی).

ئەم گۆرانییە لەگەڵ جۆرە یاریەكی كوردەواری دەگوترێ، كە كۆمەڵێ كەس بەپێوە دەوەستن و باسكیان دەخەنە ملی یەكترو شێوە كەوانەیەك دروست دەكەن، لە مەسافەی یەك دوومەتر بەدەستە ڕاست دەخولێنەوە، دواتر بەدەستی چەپ وەردەچەرخێن، كەسێك نیو دێڕ دەڵێ، ئەوانی تر تەنها بەدەنگێكی بەرز دەڵێن، (حێلانیێ).لە گوندی هەرمۆتەی كۆیە بڕگەی سریانیشیان بۆزیاد

كردووه و ئاوێتەی كوردییەكەیان كردووه. زۆرجاریش لەدانشتێكدا كاتێ كوڕو كچ كۆدەبنەوە بەدەم چەپڵە لێدانەوە دەوترێك. ئەم گوتنه لەحەوت برِگە پێكهاتووە (٤+٣)، ئەوەی كە كۆرِس دەیلێنەوە (٣) برِگەیە.

***

<u>بەزمانی كوردی:</u>

ئەم گۆرانییە لەكاتی بردنی بووك و زاوە بۆكلێسە، كەجاران بەپێیان زاوایان دەبردە ماڵی بوكێ و لەوێشەوە دەچوونە كلێسە، ئەم گۆرانییەیان بەزمانی كوردی و سریانی بەتێكەڵی دەگوت.

كوردی: ئەی هاوار لەنێو رِەزان

ماچی كچان لێویان تەزاند

سریانی: ئاێلە گارت ئێتە

كوردی: ئەی هاوار لەنێو رِەزان

سریانی: سەڵمەو خوارە موخوات بێتە

ئەی هاوار لەنێو رِەزان

ماچی كچان لێویان تەزاند

ئایلە تووتە حەدیقە

ئەی هاوار لەنێو رِەزان

بیدەو لوخمە رەقیقە

ئەی هاوار لەنێو رِەزان

تلۆبلی منەو نەشقنە

ئەی هاوار لەنێو ڕەزان

مرە تالّی دەقیقە

ئەی هاوار لەنێو ڕەزان...

وەرگێڕانی نیوەدێڕە سریانییەکان: ئوەتا لەبانی کلێسایە، ئەی هاوار لەنێو ڕەزان، ڕوومەتی سپی وەك هێلکەیە، ئەی هاوار لەنێو ڕەزان، ئەی هاوار لەنێو ڕەزان، ماچی کچان لێویان تەزاند، ئەوەتا لەباخچە دانیشتووە، ئەی هاوار لەنێو ڕەزان، لەدەستی دایە نانێکی تەنك، ئەی هاوار لەنێو ڕەزان، داوام لێکرد ماچم داتیٚ، ئەی هاوار لەنێو ڕەزان، پێی وتم خولەکێك بوەستە، ئەی هاوار لەنێو ڕەزان ...بەزمانی کوردی:

ئەوا زەردەی خۆرەتاوە

ئەی هاوار لەنێو ڕەزان

ئەی هاوار لەنێو ڕەزان

ئەی هاوار لەنێو ڕەزان

مێگەل بۆلادیٚ گەڕاوە

ئەی هاوار لەنێو ڕەزان

ئەی هاوار لەنێو ڕەزان

سەرم لەم کارە شێواوە

ئەی هاوار لەنێو ڕەزان ... (بەفرین عەزیز پەترۆس، خوێندەوار، لەدایك بووی ١٩٥٤، هەرمۆتە–کۆیە: ٢٢–٢–٢٠١٦: دیدەنی).

شیعری فۆلکلۆری کوردیشمان هەیە تاکە وشەیەکی سریانی تێدایە:

ئارەق و شەراب مەزەی پرزۆتە

شەربێ لەداخت بچمە هەرمۆتە

لێرە دا وشەی (پرزۆتە)وشەیەکی سریانییە بەواتای (مزەورە)دێ.

٥– نموونەی شیعری شاعیرانی کۆیە:

ڕەهبەری سەید برایم شیعرێکی هەیە، بەزمانی کوردی و سریانی نووسراوە، دوو وتاریشی هەیە، کە ناونیشانەکەیان بە وشەی سریانی دەست پێدەکەن ئەویش بۆ دووکەسی مەسیحی نووسراون، ئەوانیش بەناوی: (وەلۆخ شلامەلۆخ)، کە وتارێکە لەبارەی (سەعید ئیبراهیم)ەوە نوسراوە، لەژمارە (١١)ی گۆڤاری کەکۆن، لەساڵی (٢٠١٠) بڵاوکراوەتەوە، ماناکەشی یانی (کوڕە) وەك چۆن بانکی کەسێك دەکەی دەڵێ کوڕە سەلامت لێبێ. هی دووەمیان، بەناوی (ئەلپەگاهێ برێخە)، کە وتارێکە لەبارەی مامۆستا باکوری (ئەندراوس خەمۆ) نوسراوە، ماناکەشی یانی (هەزارجار پیرۆزبێت) لە ژمارە (٢٥)ی گۆڤاری کەکۆن، لەکانوونی دووەمی ٢٠١٣ بڵاوکراوەتەوە. جگە لەمانە شیعرێکی هەیە، بەوناونیشانەوە، لەسێ شوێن وشە و ڕستەی سریانی بەکار هاتووە.

((ئەی هەرمۆتە شلاملۆخ))

ئەی هەرمۆتە شەللاملۆخ
پڕ لەجوانی نازداری شۆخ
لەهەرمۆتەی گوندی دیانان
وارە گوڵێك شای جوانان
خاچ لەگەردن دیانێکی تۆخ
ئایە مرە پشێنە تێلۆخ

***

کچە دیان جوانی شێوە
تو کەنیسەو گیانی سێوە
تو قەدیشەو خاچ و قەشە
بیٚ منەت بە لەهەرەشە
دەژین دەمرین منت لەرۆخ
هۆ هەرمۆتە شلامەلۆخ
***

ڕووگەی عەشقم موسڵمانان
شەنگ مێرەمەو شلەوخانان
پاك و ڕاستگۆین لەئەوین دا

بۆیەك دەبین لەئایندە

زەمان زلۆخ، گۆڕاوە دۆخ

هۆهەرمۆتە شلامە لۆخ.

(ڕاهبەری سەید برایم، گۆڤاری کەکۆن، ژمارە ١٥، حوزەیرانی ٢٠١١، ٤٤).

ئەی هەرمۆتە شەلامەلۆخ، واتە: ئەی هەرمۆتە سەلامت لیبیٚ. ئایە مرە پشێنە تێلۆخ، واتە: ئەو وتی بەخێرهاتی. (ئایە) بۆ کچان بەکاردێت، (ئاوە) بۆ کوڕان بەکاردێت، شاعیر بەشێوەیەکی دروست بەکاری نەهێناوە، واتە، وەك زمانی عەرەبی زمانی سریانی نێر و مێی هەیە. دەبوایە شاعیر بیوتبوایە (ئەی هەرمۆتە شلامە لەخ)، چونکە هەرمۆتە مێیە، واتە لەزمانی سریانی شار و گوند مێن، بەڵام خانو ماڵ نێرن، وەك زمانی عەرەبی شتە بێگیانەکانیش نێر و مێیان هەیە، (شلامە+لۆخ) بۆ کوڕانە واتە: (سەلامت لێبێت)، (شلامە+لەخ) بۆ کچانە، واتە (سەلامت لێبێت).

مۆسیقای شیعرەکە لەنێوان وشەی (کوردی) و (سریانی)دا، (مەلۆخ—شۆخ)،(تۆخ—تێلۆخ)،(ڕۆخ—شەلامەلۆخ)،(دۆخ—شەلامللۆخ).

ئەمانە لەسەر ئاستی مۆسیقای دەرەوە و قافییەی شیعرەکە، کە پێکەوە مۆسیقاو مانای شیعرەکەیان دابین کردووە. سەبارەت بە مۆسیقای ناوەوەش، جگە لەمۆسیقا یەکگرتووەکەی خۆی، لە دوادێڕی شیعرەکە، مۆسیقایەکی جوانی دروست کردووە، (زەمان

زلۆخ، گۆڕاوە دۆخ) لەسەر بنەمای كێشی پەنجەی (٤+٤) بنیات نراوە. واتا دوو وشەی سریانی چوار برگەن، دوو وشە كوردییەكەش چوار برگەن. ئینجا لەنێوان وشەی (زلۆخ،دۆخ) وشەئاراییەكی جوان هەیە و كە هەردووكیان لەدەنگەكانی(ۆ،خ) هاوبەشن. زەمان زلۆخ، وەرگێڕانەكەی ئەوەیە: زەمان تێپەڕی. ئەمە وەك ئیدیۆمێك لەكۆیە بەكاردێت، كاتێ باسی شتێكی كۆن دەكەن، یان باسی شتێك دەكەن، كە تازە كار لە كار ترازاوەو كارەكە ئەنجام نادرێ، كابرا هەناسەیەك هەڵدەكێشێ و دەڵێ: (زەمان زلۆخ)، واتە كاتەكەت تێپەڕی و فریا نەكەوتی. واتە ئەو وشە سریانییە هاتۆتە نێو زمانی كوردی لەم ئیدیۆمە بەكاردێت.

(ریاز بێدار) كۆمەڵێ شیعری هەیە، ئاوێتەن بە زمانی كوردی و زمانی سریانی: لەتەك نیوە دێڕە سریانییەكان وەرگێڕانەكەی بەزمانی كوردی دەنوسین.

((سلاّو))

سلاّوێكم بەدڵە

كبێ شەدرنێ تالّەخ/ واتە: (دەمەوێ بۆتی بنێرم)

بروام بەوكەسە نییە

ئەیە كتەوتە ماتێلەخ/ واتە: (ئەو نوسینەت بۆ بێنێ)

ڕازی دڵ هەتا ملە

لبی گاوەخ بتنایخ/ واتە: (دڵم بەتۆ ئارام دەبێتەوە)

چی بكەم بگەم بەتۆ

ڕاكن لبی و بتپایخ/ واتە: (دڵم هێورو فێنك بێتەوە)

دەوەرە دڵ و گیانم

تاكەی لبی مەڕیلە/ واتە: (تاكەی دڵم تالاو بێت)

هەتاكەی چاوەڕێت بم

كۆسی كولێ دخویرە./ واتە: (پرچم هەمووی سپی بووە)

شاعیر لەپاڵ ئەوەی كە نیودێڕی بەزمانی كوردی نووسیوە نیودێڕیش بەزمانی سریانی، لە نیوەدێڕێكی سریانی (تاكەی) واتە هەتا كەی نووسیوە، بەزمانی سریانی دەیتوانی بنووسی (هول ئیمەن)، بەلام ئەو كوردییەكەی بەكارهێناوە. هەرچەندە لەنیوە دێرەكان بە ئەنقەز نیوە دێڕێكی كوردی و نیوە دێڕێكی سریانی نووسیوە، بەلام لەبەكارهێنانی ئەم وشەیە بەئەنقەز نەبووە، وشەكە زۆر عەفەویی و هاكەزایی بەكار هاتووە، چونكە لەقسەكردنی ڕۆژانەش لە زمانی سریانی بەكاردێت.

بێدار لەشیعری ((هەرمۆتە))دا چەند وتەیەكی لەپاڵ زمانی كوردی بەزمانی سریانی دەربڕیوون:

بەهەشتە گوندی ئێمە

چەند دوورم دێمەوە جێمە

چەند خۆشە لەبیرم ناچێ

مردنیش گۆڕخانەی ڕێمە.

منالّیم پەروەردەی ئەوە

بیرەوەریم زۆرە لەوە

دارو بەردو عەردم هەموو

بیرەوەری ڕۆژ و شەوەسەیرە پڕ مەزهەب و دینە

مەرشموونی و قەدیشە ببینە

گەربچییە درماناویٚ

ئیشی نەخۆش بڕوێنە

مارمیخائیل ماریۆسب

ئێتە قەدیم تەعەجب/ واتە: (کەنیسەی کۆن و سەرسوڕهێنەر)

کاك فەسی مەنعی دەکا

نییە زیارەتی شعوب

قەدیشەی دارەبەنیٚ

بۆزیارەت زوو دەگەنیٚ

بەلاّم داخی گرانم

ژوورەکی بۆ ناکەنیٚ

قەدیشەی چۆل و بەریە/ واتە: (قەدیشەی چۆلٚ و حۆل)

سەیرانگەی دینی مەیە

دەچنە سەری کوڕو کچ

زۆری ڕۆژ و جەژنەیە

ئێتەواتیێ قەدیشیێ/ واتە: (کڵێساکانی پیرۆزن)

پەرزیلەن من کول گدیشیێ/واتە:(لەهەموو بەڵایەك دەمان پارێزن)قەمە

لازەخ زێڕەخو/ واتە: (بۆچی زیارەتیان نەکەین)

تا ئیمەن پێشەخ بیشیێ/ واتە: (تاکەی بەشەیتانی بمێنینەوە)

کچینەو کچی هەرمۆتە

نەسیحەت بیخە کوێی خۆتە

تاهاویێ کەلبت ماتە/ واتە: (تاهەبێ سەگی ئاوایی)

لا میرت ئەترەواتە/ واتە: (نەك میری دوور ئاوایی)

دوا دێڕی ئەم شیعرە پەندێکی (سریانی)یەو ئاوێتەی شیعرەکەی کردووە، پێیان باش بووە کوڕ، کچی ئاوایی و خزمی خۆی بهێنێ، چونکە شارەزایی تەبیعەتی یەکترن و لەهەمان کەش و هەوا پەروەردە بووین و باشتر لەگەڵ یەکتری دەگونجێن.

ڕیاز بێدار لەشیعرێکی تر کەبەناوی ((ئەمن معەلیمەم)) دەڵێ:

هەی ئەمن معەلیمەم

دوومەعاشان کۆدەکەم

زابت و دکتۆر نەبێ

حەیایێ خۆم چۆن دەبەم.

بەسەر پەنجەی پێ دەڕۆم

کعب العالی[1] لەپێ دەکەم

لەسەر مێزان نان دەخۆم

شالّستۆن لەبەر دەکەم

بەسەر شەقام دادەڕۆم

لەعلەت لەسێبەری خۆم.

بانەبێ لاوی گوندی

من گاڵتە ناکەم بەخۆم

من کچی هەرمۆتەمە

من خەممم هەر ئەو خەمە

دێخ ئل ماتە بت یەتوەن/ واتە: (چۆن لەگوندی دابنیشم)

کەمن معەلیمەمە.

مدیرەی مەدرەسەمە

بەقسەو فەلسەفەمە،

ریاز کێیە کوڕی کێ

کە من معەلیمەمە.

کوڕی گوندی زراعی

---

[1] – هەڵبەتە وشەی عەرەبیشی بەکارهێناوە ئینجا هەندێجار بەئەنقەست و هەندێجاریش ناڕاستەوخۆی لە بێئاگاییەوە دزەیان کردووە، بەڵام ئێمە بەحوکمی چوارچێوەی توێژینەوەکەمان، تەنها گرنگی بە وشە (کوردی) و (سریانی)یەکە دەدەین.

یان خەریجی زراعی

یا شوانە یەعنی راعی

نامەوێ ماکو داعی

پەندی پێشینان وایە

لەکۆنەوە وترایە

تا هاوێ کەلبت ماتە/واتە: (تا هەبێ سەگی لادێ)

لامیرت ئەترەواتە/واتە: (نەك میری دەرەوەی دێ)

بەئاسمانا مەنۆڕە

ڕێڕەوی خۆت بگۆڕە

گەلێ لاوی تازە هەن

هەردەلێی لاسە شۆڕە (دەستنوسەکانی ڕیاز بیدار: ٢٠-٢-٢٠١٦ : وەرگیراو).

لەکاتی چاپکردنی ئەم شیعرانە پێویستە لەپەراوێزدا مانای وشە سریانییەکان بخرێنە ڕوو.

ئەنجام

١ـ بەشێوەیەکی گشتی دوو جۆر ئاوێتەبوونی زمان هەیە:

أ ـ ئاوێتەبوونی خۆنەکرد: ئەم جۆرە بە ویستی قسەکەر نییە.

ب ـ ئاوێتەبوونی خۆکرد: ئەم جۆرەیان پێچەوانەی جۆری یەکەمە، چونکە بە ویستی قسەکەرە.

٢ـ ئاوێتەبوونی زمان، دیاردەیەکی بڵاوە لەو کۆمەڵگایانەی کە دوو زمان، یان زیاتری تێدا بەکاردێت.

٣ ـ لەم جیهانەدا هیچ زمانێك نییە، کە بەتەواوی پاراو بێت، واتە هیچ نەتەوەیەك لەسەر ڕووی ئەم زەمینەدا نییە، تەنیا یەك زمان بەکاربێنن، بەڵکو بەشێوەیەکی نائاگا زمانەکان ئاوێتە دەبن، زمانی کوردیش هاوشێوەی زمانەکانی تر، ئەم دیاردەی تێدا بەرچاو دەکەوێت.

٤ ـ لە شاری کۆیە، دیاردەی ئاوێتەبوونی زمان هەیە، لە نێوان مەسیحەکان و خەڵکی شاری کۆیە، چونکە مێژووەکی دووروودرێژە بەیەکەوە دەژین، بوونی شیعری فۆلکلۆریش بەڵگەی ئەو ڕاستییەن.

٥ ـ توێژینەوەکە دەریدەخات، کە جیاکردنەوەی زمان تێکەڵکردنی مێتافۆری و تێکەڵکردنی بار لە یەکتری، بێ سوودە، چونکە لەناو جۆرەکانی زمان تێکەڵکردنیشدا تەنیا جۆری ناوەکی و دەرەکی (لە سنووری دوو ڕستەدا) گرنگن.

٦ ـ ئاوێتەبوونی زمان لە لاوازی و بێهێزی توانستی قسەکەر لە یەکێك، یان لە هەردوو زمانەکەدا سەرچاوە ناگرێ، بەڵکو ئەم دیاردەیە نیشانەی زیندوەتی زمانە، نەك دواکەوتوویی زمان، زمانی (سریانی)یش زۆر وشەی کوردی تێکەوتووە.

٧ ـ ئەو وشانەی کە لەکاتی ئاوێتەبوونی زماندا بەکاردێن، بە بەراورد لەگەڵ وشەی زمانە سروشتییەکان بەرتەسکتر و کەمترن، چونکە وشە ئاوێتەکانی دوو زمان ئەو وشانەن، کە پێویستن بۆ پەیوەندیکردن لە بوارێکی دیاریکراودا.

سەرچاوەکان

أ ـ بە زمانی کوردی:

١ـ بەکر عومەر عەلی و شێرکۆ حەمەئەمین قادر (٢٠٠٦) زار و شێوەزار، چاپی یەکەم، چاپخانەی چوارچرا، سلێمانی.

٢ـ پیتەر هانز نێلدا (٢٠١٠) ململانێی زمان، وەرگێڕانی هۆشەنگ فاروق، گۆڤاری ئەکادیمی، ژمارە (١٥)، هەولێر.

٣ـ جەمال نەبەز (١٩٧٦) زمانی یەکگرتووی کوردی، بامبێرگ ـ ئەڵمانیا.

٤ـ حوسێن یەعقووبی (٢٠٠٧) زمان، و وەرگێڕان و پەیوەندییە کولتورییەکان، وەرگێڕانی لە فارسییەوە ئیسماعیل زارعی، چاپی یەکەم، چاپخانەی دەزگای ئاراس، هەولێر.

٥ـ رۆژان نوری عبدالله (٢٠٠٧) فەرهەنگی زمان و زاراوەسازی کوردی، چاپی یەکەم، خانەی چاپ و بلاۆکراوەی چوارچرا، سلێمانی.

٦- ڕاهبەری سەید برایم (٢٠١١)، شیعری (ئەی هەرمۆتە شلامە لۆخ)، گۆڤاری کەکۆن، ژمارە ١٥.

٧- دەستنوسەکانی ڕیاز بیدار-شاعیر-: ٢٠-٢-٢٠١٦ : وەرگیراو).

٨ـ سەلام ناوخۆش (٢٠١٠) شێوەزاری هەولێر هەولێك بۆ ستاندەرێکی نوێ لەبەر ڕۆشنایی پلانی زمان، گۆڤاری زمانناسی، ژمارە (٧)، چاپخانەی منارە، هەولێر.

٩ــ عەبدولواحد ئەلوافی (٢٠٠٧) زانستی زمان، وەرگێڕانی لە عەرەبییەوە ئیبراهیم عەزیز ئیبراهیم، چاپی یەکەم، چاپخانەی ڕۆشنبیری، هەولێر.

١٠ــ عەزیز گەردی (٢٠٠٢) ڕەوانبێژی (ڕوونبێژی، جوانکاری، واتاناسی)، چاپی یەکەم، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر.

١١ــ عەلائەدین سەجادی (٢٠٠٧) ڕشتەی مرواری، بەرگی ١ تا ٨، چاپخانەی پەرتوك ـ ناسیح ڕەحمانی، سنه.

١٢ــ محەمەد مەعروف فەتاح و سەباح ڕەشید قادر (٢٠٠٨) زمان تێکەڵکردن لە ئاخاوتندا، گۆڤاری ئەکادیمی، ژمارە (٩)، چاپخانەی خانی، دهۆك.

١٣ــ محەمەد مەعروف فەتاح (٢٠١٠) توێژینەوە زمانەوانییەکان، کۆکردنەوە و ئامادەکردنەوەی شێروان حسێن خۆشناو و شێروان میرزا قادر، چاپی یەکەم، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر.

((دیدەنی))

١٤ـ بەفرین عەزیز پەترۆس، خوێندەوار، لەدایك بووی ١٩٥٤، هەرمۆتە–کۆیە: ٢٢–٢–٢٠١٦: دیدەنی.

١٥ــ زمزم عبدالحمید محمد، بەشی زمانی عەرەبی، زانکۆی سەلاحەددین، ڕۆژی چوارشەممە، ڕێکەوتی ٢٠/ ٦/ ٢٠١٢، کاتژمێر ١١:١٥ی سەرلەبەیانی، هەولێر.

١٦ـ سەرکەوت مصطفی عزیز، بەشی زمانی تورکی، کۆلیژی زمان، زانکۆی کۆیە، ڕۆژی یەکشەممە، ڕێکەوتی ١ /٧/ ٢٠١٢، کاتژمێر ٩:٠٠ی سەرلەبەیانی، کۆیە.

١٧ـ سیروان ئۆغز، هەرمۆتە– کۆیە: ١٨–٢–٢٠١٥: دیدەنی.

١٨ـ سەخەریا عیسا کەریم–فۆلکلۆرزان، هەرمۆتە– کۆیە: ٢١–٢–٢٠١٦: دیدەنی.

١٩ـ گۆران صلاح الدین شکر، کۆلیژی زمان، بەشی زمانی تورکی، زانکۆی سەلاحەددین، ڕۆژی چوارشەممە، ڕێکەوتی ٢٠/ ٦/ ٢٠١٢، کاتژمێر ١٠:٠٠ی سەرلەبەیانی، هەولێر.

٢٠ـ شاکر عیسا ئێلیا:کۆیە– ١٧–٢–٢٠١٦: دیدەنی.

ب ـ بە زمانی عەرەبی:

٢١ـ إبراهيم بن علي الدبيان، الصراع اللغوي، بحث مقدم لمؤتمر علم اللغة الثالث: (التعليم باللغات الأجنبية في العالم العربي)، ١٦ ـ ١٧ /١/ ١٤٢٧هـ، قسم علم اللغة والدراسات السامية والشرقية ـ كلية دار العلوم ـ جامعة القاهرة.

ت ـ بە زمانی ئینگلیزی:

22- Auer, P. (1984) Bilingual Conversation. Amsterdam: John Benjamin.
23- Azuma, S. (2000) The frame – content hypothesis in speech production. Linguistics, New York: Academic Press.
24- Blom, J. & Gumperz , J. (1972) Social meaning in linguistic structure: code -switching in Norway. New York: Holt, Rinehart and Winston.
25- Barbara E. & Toribio E. (2000) The Cambridge Hand book of Linguistic Code-switching. Cambridge: Cambridge University Press.
26- Barker, G. (1947) Social Functions of Language in a Mexican-American Community. London: Routledge.
27- Benson, E. (2001) The Neglected Early History of Code switching Research in the United States. London: Longman.
28- Bhatia, T. & Ritchie , W. (2004) Social and Psychological Factors in Language Mixing. London: Kegan Paul.
29-Bucholtz, M. & Kira H. (2005) Identity and Interaction: A Sociocultural Linguistic Approach. New York: Academic Press.
30- Clyne, M. (1991) Community Languages. The Hague: Nijhoff.
31- Cáccamo, A. C. (1998) From ‘Switching Code’ to ‘Code-switching. London: Routledge.
32- Celik, M. (2003) Teaching vocabulary through code-mixing. Hague: Mouton.

33- Ferguson, C. (1959) Diglossia, Colorado: University of Colorado.
34- Fishman, J. (1967) Bilingualism with and without Diglossia. New York: Harper and Row.
35- Fishman, J. (1972) The Sociology of Language – in Language and Social Context. Stanford: Stanford University Press.
36- Goffman, E. (1979) Footing. New York: Harper and Row.
37-Goffman, E. (1981) Forms of Talk. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
38- Gumperz, J. (1982) Conversational code-switching. Cambridge: Cambridge University Press.
39- Gumperz, J. (2002) Studies in Interactional Sociolingu
istics 1, Discourse strategies, Companion to Language and social identity. California: University of California, Berkeley.
40- Heller, M. (1988a) Code switching: AnthropologicalandSociolinguistic Perspectives. Amsterdam: Mouton de Gruyter.
41- Heller, M. (1995) Code-switching and the Politics of Language. Cambridge: Cambridge University Press.
42- Jakobson, R.(1971b)Linguistics and Communication Theory. Texas: Trinity.
43- Kim, E. (2006) Reasons and Motivations for Code-Mixing and Code-Switching, TESOL 5th semester, Spring 2006 Issues in EFL Vol. 4 No.1.

44- Labov, W. (1969) Contraction, deletion, and inherent variability of the English copula. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
45- Lance, D. (1975) Spanish – English Code switching. Washington: Georgetown.
46- Mslaughin, B. (1987) Theories of Language learning. London: Edward Arnold.
47- Nilep, C. (2006) "Code Switching" in Sociocultural Linguistics. Boulder: University of Colorado.
48- Poplack, S. (1980) Sometimes I΄ll start a sentence in Spanish: Koward a typology of code switching linguistics. New York: Routledge.
49- Poplack, S. (1983) Department of Linguistics (code switching). Berlin: Mouton De Gruyter.
50- Riehl, C. (2005) code switching in Bilinguals: Impacts of Mental Processes and language A wareness. Tübingen: Stauffenburg.
51- Romaine, S. (1989) Bilingualism. Oxford: Basil Blackwell.
52- Sapir, E. (1929) The Status of Linguistics as a Science. New York: Harcourt, Brace.
53- Scotton, M. (2002) Contact Linguistics. Bilingual Encounters and Grammatical Outcomes. Oxford: Oxford University Press.
54- Shoji, A . (1991) Code-switching as indexical of social negotiations. New York: Routledge.
55- Vogt, H. (1954) Language Contacts. Unpublished PhD dissertation. Irvine: University of California.

56- Wald, B. (1974) Bilingualism. Glasgow: Robert Maclehose.
57- Weinreich, U. (1953 Languages in contact. The Hague: Mouton.
58- Woolford, E . (1983) Bilingual code switching and syntactic theory. Mexico: University of New Mexico Press.

ملخص البحث

أختلاط اللغة الكوردية مع اللغة السريانية في قضاء كؤية (من ناحية الشعر)

اللغة عنصر مهم للانسان لتكوين العلاقات و توصيل الاراء وافكار الانسان المختلفة مع الذين من حولنا. اللغة اهم المكونات التي تميز الانسان عن غيره من الاحياء الانسان بواسطة اللغة يستطع أن يكون علاقات مع اشخاص اخرين. اللغة عنصر أساس لا يستطيع الاستغناء عنها في حياتنا اليومية. لاشك بأن اللغة سبب اساسي لتكوين العلاقات وأختلاط المجتمعات ومن هنا يتكون اختلاط اللغة مع لغات أخرى. اختلاط اللغات: حالة واسعة خاصةً في المجتمعات التي يوجد فيها كثير من اللغات ويستعملون لغة الام واللغة الثانية.

أختلاط اللغات: تتكون من دمج لغتين أو أكثر معاً بدون تغير أي معنى للموضوع وفي هذا البحث نتحدث عن أهمية أختلاط اللغة الكوردية مع اللغة السريانية ، في مجال الشعر وكمثال: شعر فولكلور، شعر اشعار كوية التي أبرزت الموضوع وهذا بين التاريخ الطويل للتعايش الديانات في كوية و قرية أرموتة وأهالي قضاء كوية الذين يعيشون معاً في السراء والضراء كالاخوة.

Abstract

(Melting of Kurdish and sryani language in Koya poem as an instance)

Language is an important contruction factor of communicatin and receiving human ideas and opinions for surroundings. Language is the most specil that diffenitate human beings from other creatures. Man communicate with each other via languages daily. Language is a means that we can not get rid of it in our daily life.

There is no doubt that language is a main factor for communication and mixturing nation and community. Hence the addiction of language happens and leaping from one language to another occurs.Melting of language is a wide phenomenon especially in those communities that have multi- language and their speakers use their mother tongue and second language. Melting of language is a melting of two languages or more without any change happens from subjects. There have been focused on addiction of sryani and Kurdish language in poem field. The sudject has been enriched by bringing folklore poems and poems of koya poets. This explains the history of long co-existance of Christians and muslims in koya and Harmota. That we have been living for many years together and we participalt from each other's happiness and melancholy.